
OSTVARIVANJE PRAVA
NACIONALNIH MANJINA
—
SPROVOĐENJE PREPORUKA
NEZAVISNIH INSTITUCIJA ZA
ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA U SRBIJI

BEOGRADSKI CENTAR ZA LJUDSKA PRAVA

OSTVARIVANJE PRAVA NACIONALNIH MANJINA –
SPROVOĐENJE PREPORUKA NEZAVISNIH INSTITUCIJA
ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA U SRBIJI

Ostvarivanje prava nacionalnih manjina – sprovođenje
preporuka nezavisnih institucija za zaštitu
ljudskih prava u Srbiji

Izdavač

Beogradski centar za ljudska prava
Beogradska 54 11000 Beograd
<http://www.bgcentar.org.rs/>

Za izdavača

Vesna Petrović

Autori

Nikola Kovačević
Nevena Nikolić
Dušan Pokuševski

ISBN 978-86-7202-140-0

Tiraž

400 primeraka

Priprema i štampa

Dosije studio, Beograd

Nikola Kovačević
Nevena Nikolić
Dušan Pokuševski

OSTVARIVANJE PRAVA
NACIONALNIH MANJINA
– SPROVOĐENJE PREPORUKA
NEZAVISNIH INSTITUCIJA
ZA ZAŠTITU LJUDSKIH
PRAVA U SRBIJI

Beogradski centar za ljudska prava
Beograd, 2013.

Izdavanje ove publikacije omogućila je Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID) kroz program „Inicijativa javnog zagovaranja građanskog društva” kojim rukovodi Institut za održive zajednice (ISC). Stavovi izneti u ovoj publikaciji predstavljaju stavove autora i nužno ne izražavaju stavove ISC-a, USAID-a ili Vlade SAD-a.

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

*Beogradski centar
za ljudska prava*

INSTITUTE FOR
**Sustainable
Communities**

SADRŽAJ

Predgovor	7
I. Ostvarivanje prava nacionalnih manjina u oblasti kulture	9
I.1. Uvod	9
I.2. Pravni okvir za delovanje nacionalnih saveta	12
I.2.1. Prenos upravljačkih prava	12
I.2.2. Prenos osnivačkih prava	15
I.3. Ocena ustavnosti Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina	19
I.4. Monitoring posete	20
I. 5. Odnos lokalnih organa vlasti prema instituciji Pokrajinskog ombudsmana	25
I.6. Zaključak	26
I.7. Preporuke	27
II. Službena upotreba jezika i pisma nacionalnih manjina .	28
II.1. Službena upotreba jezika i pisma – zakonski okvir.	28
II.2. Pravo nacionalnih manjina na službenu upotrebu jezika i pisma	28
II.2.1. Postupak za uvođenje jezika i pisma nacionalne manjine u službenu upotrebu	32
II.2.2. Topografske oznake na jeziku i pismu nacionalne manjine	32
II.3. Monitoring posete	33
II.3.1. Praćenje sprovođenja preporuka u praksi	34
1. Opština Priboj – Pregled upućenih preporuka.	34

2. Opštine Sjenica, Tutin, Prijepolje i grad Novi Pazar – Pregled upućenih preporuka . . .	39
Odnos lokalnih organa vlasti prema instituciji Zaštitinika građana i Poverenice za zaštitu ravnopravnosti	47
III. Posebne teme.	48
III.1. Rad matičnih službi i izdavanje ličnih karata	48
III.1.1. Legislativni okvir	48
III.1.2. Ukratko o upućenoj Preporuci Zaštitinika građana i Pokrajinskog ombudsmana Ministarstvu državne uprave i lokalne samouprave	50
III.1.3. Postupanje po preporuci	52
III.1.4. Monitoring poseta Ministarstvu pravde i državne uprave i terenska zapažanja	53
III.1.5. Ukratko o upućenoj Preporuci Zaštitinika građana i Pokrajinskog ombudsmana Ministarstvu unutrašnjih poslova	54
III.1.6. Monitoring poseta Ministarstvu unutrašnjih poslova i terenska zapažanja.	55
ANEX 1 – Metod i uzorak.	58
ANEX 2 – Lista preporuka	61
ANEX 3 – Lista obavljenih intervjuja.	63

Predgovor

Pored redovnog sistematskog praćenja stanja ljudskih prava u Srbiji u toku realizacije projekta „Povećanje efikasnosti i vidljivosti nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava u Srbiji“ tim Beogradskog centra za ljudska prava pratio je implementaciju preporuka Zaštitnika građana i Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i Pokrajinskog ombudsmana koje se odnose na ostvarivanje prava nacionalnih manjina. Iako je u poslednjih nekoliko godina stvoren zadovoljavajući pravni okvir za zaštitu prava manjina još uvek ima teškoća sa implementacijom nekih prava koja se garantuju nacionalnim manjinama. Budući da ove tri nezavisne institucije mogu da utiču na unapređenje položaja nacionalnih manjina jer kontrolišu rad državne uprave i imaju mogućnost da upućuju preporuke lokalnim i republičkim organima uprave, oni predstavljaju prirodnog partnera civilnog društva, posebno onih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava. S druge strane, delovanje udruženja građana koja su posvećena unapređenju ljudskih prava i njihova saradnja sa nezavisnim institucijama služi jačanju uloge i uticaja ovih tela.

Projektom „Povećanje efikasnosti i vidljivosti nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava u Srbiji“, koji je finansijski podržao USAID kroz Institut za održive zajednice, Centar je dobio mogućnost da u toku četiri meseca aktivno prati ispunjavanje odabranih preporuka Zaštitnika građana, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i Pokrajinskog ombudsmana koje se odnose na neka specifična prava manjinskih zajednica i koja su im garantovana Ustavom Srbije i pozitivnim zakonodavstvom.

Saradnici Beogradskog centra za ljudska prava su tokom ovog istraživanja posetili Suboticu, Novi Sad, Sjenicu, Tutin, Priboj, Prijepolje, Novi Pazar, Sentu, Bujanovac i Zrenjanin gde

su se članovi tima sastali s predstavnicima lokalne samouprave, ali i sa predstavnicima nacionalnih saveta mađarske, bošnjačke i albanske nacionalne manjine. Takođe, istraživači su u Beogradu održali sastanke sa predstavnicima Ministarstva pravde i državne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

U publikaciji se kroz praćenje sprovođenja preporuka u praksi prikazuju rezultati istraživanja koje je obuhvatilo ostvarivanje prava nacionalnih manjina sa konkretnim temama – prenos upravljačkih i osnivačkih prava nad ustanovama kulture i u okviru službene upotrebe jezika i pisma, ispisivanje imena organa koji vrše javna ovlašćenja, naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta, trgova i ulica i drugih toponima na jeziku, pravopisu i u skladu sa tradicijom nacionalne manjine. Svako od navedenih prava predstavlja ujedno i posebno poglavlje u ovoj publikaciji gde se kroz pregled legislative i presek stanja u praksi razmatra mogućnost njegovog ostvarivanja i daju preporuke za unapređenje postojeće situacije. Preporuke se baziraju kako na savetima za praktično delovanje relevantnih donosioca odluka, tako i na označavanju loših zakonskih rešenja koja otežavaju ostvarivanje određenog prava. Beogradski centar izražava zahvalnost kancelariji Zaštitnika građana Republike Srbije, Pokrajinskom ombudsmanu i Povereniku za zaštitu ravnopravnosti, predstavnicima državnih organa, organa lokalne samouprave, predstavnicima nacionalnih saveta Albanaca, Bošnjaka i Mađara i drugim stručnjacima koji su podržali ovo istraživanje, saradivali i pružili dragocene informacije. Bez njihove pomoći ne bi bilo moguće ispuniti krajnji cilj ovog projekta, koji se ogleda u uspostavljanju konstruktivnog dijaloga i otvaranja prostora za dalju saradnju svih relevantnih strana koje u ovom procesu moraju delovati udruženo. Naročitu zahvalnost dugujemo Imoli Sörös i Vladanu Joksimoviću za svesrdnu pomoć i korisne komentare i savete, kao i Ivi Danilović za koordinaciju svih projektnih aktivnosti.

I. OSTVARIVANJE PRAVA NACIONALNIH MANJINA U OBLASTI KULTURE

I.1. Uvod

U okviru projekta „Povećanje efikasnosti i vidljivosti nezavisnih tela u Republici Srbiji”, Beogradski centar za ljudska prava je, uz konsultacije sa Pokrajinskim ombudsmanom AP Vojvodine odlučio da prati sprovođenje preporuka koje je Pokrajinski ombudsman uputio jedinicama lokalne samouprave koje se odnose na nadležnosti nacionalnih saveta nacionalnih manjina u oblasti kulture. Pored osnovne teme ovog istraživanja, ispitivan je i odnos lokalnih organa vlasti prema instituciji Pokrajinskog ombudmana, spremnost na saradnju, komunikaciju kao i eventualne korake za unapređenje saradnje.

Ustav Republike Srbije¹ pripadnicima nacionalnih manjina garantuje kako individualna tako i kolektivna prava. Ostvarivanjem kolektivnih prava pripadnici nacionalnih manjina neposredno ili preko svojih predstavnika učestvuju u procesu odlučivanja ili odlučuju o pojedinim pitanjima koja se odnose, između ostalog, na njihovu kulturu.² Nacionalnim manjinama se garantuje pravo na samoupravu u oblasti kulture, te u tom smislu mogu osnivati nacionalne savete.³ Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da osnivaju posebne kulturne ustanove, koje su samostalne u svom radu, a država može učestvovati u njihovom finansiranju.⁴

1 *Sl. glasnik RS*, 98/06.

2 Ustav Republike Srbije čl. 75, st. 2.

3 Ustav Republike Srbije čl. 75, st. 3.

4 Zakon o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina čl.12, st. 2.

Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina⁵ (u daljem tekstu Zakon) predviđa mogućnost da nacionalni savet osniva ustanove kulture radi očuvanja, unapređenja i razvoja kulturne posebnosti i očuvanja nacionalnog identiteta nacionalne manjine i ispunjava prava i obaveze osnivača, ali i da se osnivačka prava ustanova kulture čiji su osnivači Republika, autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave, *moгу*, u celini ili delimično preneti na nacionalni savet. Pored osnivačkih, Zakon garantuje i pravo na učešće u upravljanju ustanovama kulture koje su od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj kulturne posebnosti i očuvanje nacionalnog identiteta određene nacionalne manjine.

Mogućnost korišćenja zakonom garantovanih prava ispitivana je na slučaju Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine. Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine je na svojim redovnim sednicama u 2010. godini, pozivajući se na Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, proglasio trideset sedam ustanova kulture za ustanove od posebnog značaja. Na svojoj desetoj redovnoj sednici, 16. maja 2011. godine Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine je, shodno članu 24 Zakona, doneo odluku o iniciranju preuzimanja osnivačkih prava za 13 ustanova kulture.

U većini slučajeva jedinice lokalne samouprave, koje su osnivači pomenutih ustanova kulture, nisu pristupile izmenama Odluka o osnivanju, niti su odlučivale o inicijativi za delimičan prenos osnivačkih prava, zbog čega se Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine predstavkom obratio Pokrajinskom ombudsmanu ukazavši na nezakonitost rada jednog broja osnivača ustanova kulture. Nakon sprovedenog postupka, Pokrajinski ombusman je uputio mišljenje i preporuke jedinicama lokalne samouprave da preduzmu sve neophodne mere kako bi Nacionalni savet bio u

5 Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, *Sl. glasnik RS*, 72/09.

mogućnosti da ostvari svoje pravo na učešće u upravljanju, odnosno da vrši osnivačka prava u skladu sa Zakonom.

Da bi utvrdio da li jedinice lokalne samouprave postupaju po preporukama, Beogradski centar za ljudska prava posetio je četiri opštine i to: Sentu, Suboticu, Novi Sad i Zrenjanin. Razgovori su obavljani sa odgovornim ljudima gradskih/opštinskih uprava. Bila je planirana i poseta Istorijском arhivu i Gradskoj upravi u Pančevu, ali je u međuvremenu postupljeno po preporuci.

Nakon sprovedenog istraživanja prepoznali smo dva osnovna problema koja postoje kad je u pitanju ispunjavanje preporuka ovog nezavisnog tela. Prvi problem je političke prirode. Na nedostatak političke volje da se ovo pitanje reši ukazivali su mnogi sagovornici prilikom intervjua. Ilustrativan je primer jedne opštine koju smo posetili. Naime, iako je Pokrajinski ombudsman zatražio da se opštinski organ izjasni zbog čega Nacionalnom savetu nije omogućeno da ostvari svoja upravljačka i osnivačka prava, a zatim uputio i mišeljnjke i preporuku, opština u pitanju, sve do raspuštanja Skupštine opštine nije preduzela nijedan konkretan korak kako bi postupila po preporuci. Nakon izbora i formiranja nove skupštinske većine, u periodu od septembra 2012. godine do kraja januara 2013. godine Skupština opštine usvojila je sve neophodne akte kako bi prenela deo osnivačkih prava na nacionalni savet. Drugi problem, ujedno i problem koji će biti u fokusu ove publikacije, je pravne prirode. Neusklađenost Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina i Zakona o kulturi,⁶ kao i nepreciznost određenih članova Zakona doveli su do problema u praksi, i često su isticali kao razlog nepostupanja po preporukama.

Pored osnovne teme ovog istraživanja, ispitivan je i odnos lokalnih organa vlasti prema instituciji Pokrajinskog ombudmana, spremnost na saradnju, komunikaciju kao i eventualne korake za unapređenje saradnje.

6 *Sl. glasnik RS*, 72/09.

I.2. Pravni okvir za delovanje nacionalnih saveta

Nadležnosti koje nacionalni saveti imaju u oblasti kulture, konkretnije, nadležnosti saveta vezanih za ustanove kulture koje su od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje, i razvoj kulturne posebnosti i očuvanje nacionalnog identiteta predviđene su Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina i Zakonom o kulturi. Iako doneti istog dana, 31. avgusta 2009. godine, ova dva zakona su u velikom broju odredaba u koliziji. O problemima primene zakona biće više reči u sledećem poglavlju. Na ovom mestu biće predstavljena analiza zakonskih rešenja, i biće ukazano na probleme koji su uočeni, a sve to kroz poseban osvrt na pravo nacionalnih saveta da učestvuju u upravljanju ustanovama kulture koje su od posebnog značaja za nacionalnu manjinu i pravo da budu osnivači ustanova kulture.

I.2.1. *Prenos upravljačkih prava*

Nacionalni savet utvrđuje koje su ustanove u oblasti kulture od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta određene nacionalne manjine.⁷ Proglašenje određene ustanove za ustanovu od posebnog značaja povlači za sobom sledeće korake:

- Nacionalni savet je dužan da obavesti osnivača ustanove kulture da je utvrdio da je ustanova kulture od posebnog značaja (u ovom istraživanju osnivači su bili jedinice lokalne samouprave pa će se u daljem tekstu pominjati kao osnivači, ali se isto odnosi i na ustanovu čiji je osnivač autonomna pokrajina ili Republika).

---

7 Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, čl.18.st.1.

- Osnivač ustanove zatim pristupa izmeni Odluke o osnivanju ustanove, kojom treba predvideti da je ustanova od posebnog značaja.⁸
- Da je ustanova od posebnog značaja treba predvideti i statutom ustanove, pa je neophodno izmeniti i ovaj pravni akt.
- U ustanovama čiji je osnivač jedinica lokalne samouprave, prema članu 17 Zakona, nacionalni savet imenuje jednog člana upravnog odbora ustanove (skupština opštine/grada donosi rešenje o imenovanju). Ukoliko više nacionalnih saveta utvrdi istu ustanovu za ustanovu od posebnog značaja, nacionalni saveti imenuju po jednog člana upravnog odbora.

U praksi su se po ovom pitanju iskristalisala dva problema:

1. Nepostojanje uslova i kriterijuma na osnovu kojih nacionalni savet može određenu ustanovu proglasiti za ustanovu od posebnog značaja

Nedostatak kriterijuma kojima bi se bliže odredilo koje ustanove i na osnovu kojih činjenica nacionalni savet može proglasiti za ustanove od posebnog značaja daju mogućnost zloupotrebe ovog prava od strane nacionalnih saveta. Ilustrativan primer predstavlja slučaj iz Subotice, kada su Nacionalno vijeće hrvatske nacionalne manjine i Nacionalni savet romske nacionalne manjine utvrdili kao ustanovu od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta Zoološki vrt Palić. Ovakvi postupci mogu imati negativan efekat u javnosti i mogu doprineti stvaranju političke klime kojom bi se onemogućilo ostvarivanje prava nacionalnih manjina.

Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine je utvrdio 37 ustanova kulture kao ustanove od posebnog značaja. Istarživački

8 Prim. Grad Pančevo. Skupština grada. Broj: II-04-06-45/2012 Pančevo, 28. decembar 2012.

tim Beogradskog centra za ljudska prava je pokušao da utvrdi kojim kriterijumima se Mađarski nacionalni savet vodio prilikom donošenja ovih zaključaka, za svaku ustanovu ponaosob, ali je naišao na dosta problema. Na internet stranici Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine, na delu sajta koji je na srpskom jeziku, ne nalaze se odluke o utvrđivanju ovih 37 ustanova kulture za ustanove od posebnog značaja. U razgovoru koji je obavljen sa predstavnikom nacionalnog saveta, između ostalog, bilo je reči i o kriterijumima. Ispostavilo se da je pitanje „zastupljenosti” ključno, u zavisnosti od konkretne ustanove u pitanju. Kada je u pitanju biblioteka, broj knjiga na mađarskom jeziku u okviru fonda biblioteke bio je kriterijum. Za pozorišta, kriterijum je repertoar, odnosno koliko je predstava koje se izvode na mađarskom jeziku na repertoaru pozorišta. Takođe, predstavnik nacionalnog saveta potvrdio je da odluke postoje samo na mađarskom jeziku i da nisu prevedene na srpski jezik, te da će odluke na mađarskom dostaviti Beogradskom centru za ljudska prava. Do pisanja publikacije to nije učinjeno. Uz pomoć kancelarije Pokrajinskog ombudsmana ustanovljeno je da za većinu ustanova kulture nije napisano obrazloženje zbog čega su baš te ustanove utvrđene za ustanove od posebnog značaja.

Da bi se ovaj problem prevazišao neophodna je izmena zakona, a dva rešenja su se javila kao moguća. Zakonom predvideti ovlašćenje da nadležni ministar propisuje uslove i kriterijume za utvrđivanje ustanova od posebnog značaja za očuvanje identiteta nacionalnih manjina⁹ ili da samim zakonom budu predviđeni kriterijumi. Oba rešenja imaju svoje dobre i loše strane. Prvim rešenjem daje se ovlašćenje izvršnoj vlasti da propiše uslove i kriterijume. Drugim rešenjem, opterećuje se tekst zakona pojedinostima koje nisu svojstvene nivou opštosti koju zakon mora posedovati.

9 Dve godine nacionalnih saveta II deo, Pokrajinski ombudsman Autonomne pokrajine Vojvodine, Novi Sad, 2012.

2. Nesaglasnost čl. 17, st. 2 Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina i čl. 42, st. 3 Zakona o kulturi

Kada više nacionalnih saveta utvrdi istu ustanovu za ustanovu od posebnog značaja, Zakon o nacionalnim savetima (čl. 17.) i Zakon o kulturi (čl. 42.) predviđaju različita rešenja oko imenovanja članova\člana upravnog odbora. Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina kaže da nacionalni saveti imenuju po jednog člana upravnog odbora, dok je Zakonom o kulturi predviđeno da nacionalni saveti zajednički imenuju jednog člana. Dosadašnja praksa pokazuje da su se osnivači ustanova opredeljivali i za prvo¹⁰ i za drugo¹¹ rešenje. Evidentno je da praksa nije ujednačena, te je neophodno uskladiti pomenute članove ovih zakona i izjednačiti praksu.

I.2.2. Prenos osnivačkih prava

Nacionalni saveti mogu, samostalno ill zajedno sa Republikom, autonomnom pokrajinom ili jedinicom lokalne samouprave, osnivati ustanove kulture radi očuvanja, unapređenja i razvoja kulturne posebnosti i nacionalnog identiteta nacionalne manjine i vršiti prava i obaveze osnivača. Kada su osnivači ovih ustanova Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne

- 10 Tako, na primer, odlukom o izmeni i dopuni Odluke o osnivanju Dečijeg pozorišta Subotica predviđa se član 2a kojim se utvrđuje da je Dečije pozorište ustanova od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj kulturne posebnosti i očuvanje nacionalnog identiteta mađarske, hrvatske, bunjevačke i romske nacionalne manjine. Izmenom člana 10, Upravni odbor ima jedanaest članova, predsednik i četiri člana su predstavnici osnivača, po jedan član se imenuje na predlog nacionalnih saveta nacionalnih manjina iz člana 2a ove odluke, a dva člana su iz reda zaposlenih Ustanove. *Službeni list Grada Subotice* 50/12.
- 11 Odlukom o izmenama i dopunama Odluke o promeni osnivača Istorijskog arhiva u Pančevu, člana upravnog odbora zajednički imenuju Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine i nacionalni savet rumunske nacionalne manjine. Skupština grada. Broj: II-04-06-45/2012 Pančevo, 28. decembar 2012.

samouprave, oni mogu u celini ili delimično preneti osnivačka prava na nacionalni savet.¹²

Dalje, na inicijativu nacionalnog saveta, Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave prenosi u celini ili delimično osnivačka prava nad ustanovama kulture čija je osnovna delatnost očuvanje i razvijanje kulture nacionalne manjine. Na inicijativu nacionalnog saveta, prenose se u celini ili delimično osnivačka prava i nad ustanovama čija osnovna delatnost nije očuvanje i razvijanje kulture nacionalne manjine, ako su od posebnog značaja za nacionalnu manjinu.¹³

Iako se radi o dva člana istog Zakona, potrebno je ukazati na različite formulacije koje zakonodavac koristi. I u članu 16 i u članu 24, st. 1 zakonodavac govori o ustanovama čija je osnovna delatnost očuvanje i razvijanje kulture nacionalne manjine, s tim da u članu 16 predviđa da osnivač može (ali ne mora) u celini ili delimično preneti osnivačka prava, što navodi na zaključak da se radi o diskrecionoj odluci osnivača, dok iz člana 24 proizlazi da je osnivač u obavezi da prenese osnivačka prava kada je u pitanju ustanova kulture čija je osnovna delatnost očuvanje i razvijanje kulture nacionalne manjine. Takođe prema članu 24, st. 2 osnivač je u obavezi da prenese u celini ili delimično osnivačka prava nad ustanovama koje nemaju za osnovnu delatnost očuvanje i razvijanje kulture nacionalne manjine, ako su one od posebnog značaja za nacionalnu manjinu, a nacionalni savet je podneo inicijativu za prenos osnivačkih prava.

Zakon o kulturi u članu 24, stav 3, takođe predviđa mogućnost prenošenja osnivačkih prava nad ustanovama kulture sa Republike Srbije, autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave kao osnivača, na nacionalne savete. Osnivačka prava mogu biti preneti u celini ili delimično.

12 Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, čl. 16.

13 Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, čl. 24, st. 1 i st. 2.

Zakon određuje način na koji se prenose osnivačka prava. Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave zaključuje ugovor o prenošenju osnivačkih prava sa nacionalnim savetom. Ugovorom se uređuju odnosi između osnivača i nacionalnog saveta¹⁴ i prava upravljanja koja se prenose. U cilju obezbeđivanja unapređivanja rada i delatnosti ustanove, i nacionalni savet učestvuje svojim finansijskim sredstvima. U pogledu budžetskog finansiranja, materijalni položaj ustanova čija se osnivačka prava u celini ili delimično prenose ne može biti nepovoljniji u odnosu na ustanove čija se osnivačka prava ne prenose na nacionalni savet.¹⁵ Kako ustanova stiče svojstvo pravnog lica upisom u sudski registar,¹⁶ neophodno je po zaključenju ugovora o prenosu osnivačkih prava podneti prijavu za upis statusnih promena u sudski registar.

Kao i kod prava imenovanja članova upravnog odbora ustanova kulture od strane nacionalnih saveta, i kod prenosa osnivačkih prava očigledna je neusklađenost zakonskih propisa. Pored toga, nedovoljna određenost normi može dovesti u praksi do situacija koje su teško rešive. Tako na primer, ukoliko više nacionalnih saveta zatraži prenos osnivačkih prava, nejasno je na osnovu kojih kriterijuma utvrditi koliki deo osnivačkih prava nacionalni savet može zatražiti? Dosadašnja praksa Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine bila je da za ustanove kulture za koje traži prenos osnivačkih prava, traži 50% osnivačkih prava. Zakon poznaje formulaciju „u celini ili delimično”, koja ne daje bliže određenje. Šta se dešava u situaciji kada prenos osnivačkih prava zatraži, recimo, četiri saveta, i svaki zatraži po 50% osnivačkih prava? Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina ne sadrži norme koje bi mogle razrešiti ovakvu situa-

14 Ugovor o delimičnom prenošenju osnivačkih prava nad ustanovom „Senćansko mađarsko kamerno pozorište”, *Sl. list Opštine Senta* br. 34.

15 Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, čl. 24, st. 6.

16 Zakon o kulturi čl. 31.

ciju. U nedostatku zakonskog rešenja, u ovim situacijama neopodan je dogovor između svih zainteresovanih strana, osnivača ustanove i nacionalnih saveta.

Tumačeći član 24 Zakona, Ministarstvo pravde i državne uprave u Mišljenju o primeni zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina¹⁷ uočava razliku između ustanova kulture koje za osnovnu delatnost imaju očuvanje i razvijanje kulture (čl. 24, st. 1) i za koje nacionalni savet može tražiti prenos osnivačkih prava, i ustanova kulture koje nemaju za osnovnu delatnost očuvanje i razvijanje kulture i za koje u stavu 3, člana 24 pronalazi da postoji mogućnost da, Republika Srbija, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave, prenesu osnivačka prava na nacionalni savet. Očigledno je u pitanju propust, s obzirom da član 3 glasi: „Organi iz st. 1 i st. 2 ovog člana zaključuju ugovor sa nacionalnim savetom o prenosu osnivačkih prava u celosti ili delimično”. Ministarstvo je verovatno mislilo na stav 2 ovog člana, ali ni stav 2 ne pominje „mogućnost” nego koristi reč „prenosi”. Kako se u stavu 2 govori o ustanovama koje su od posebnog značaja za nacionalnu manjinu, a koje se ne mogu podvesti pod definiciju iz stav 1, tačka 2. Ministarstvo smatra da u ovom slučaju osnivač ustanove (Republika Srbija, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave) utvrđuje da li je ustanova od posebnog značaja za nacionalnu manjinu. Ako se pogleda član 18, st. 1. Zakona o nacionalnim savetima, nacionalni savet utvrđuje koje su ustanove i manifestacije od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta određene nacionalne manjine, a ne osnivač ustanove.

Takođe, postavlja se pitanje da li Ministarstvo pravde i državne uprave ima ovlašćenje da tumači ovaj zakon. Prema zakonu o ministarstvima,¹⁸ Ministarstvo pravde i državne uprave

17 Ministarstvo pravde i državne uprave, br: 011-00-00021/2012-26, Beograd 20.9.2012.

18 Zakon o ministarstvima, *Sl. glasnik* 72/12.

obavlja poslove vođenja registra nacionalnih saveta nacionalnih manjina, i izbora nacionalnih saveta nacionalnih manjina.¹⁹ Uredbom o kancelariji za ljudska i manjinska prava²⁰ koju je donela Vlada, poslovi koji se odnose na zaštitu i unapređenje ljudskih i manjinskih prava sada su u nadležnosti Kancelarije za ljudska i manjinska prava, koja kao poseban organ u sastavu Vlade, koji je direktno podređen predsedniku Vlade, nema ovlašćenja da tumači ovaj zakon.

I.3. Ocena ustavnosti Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina

---

Ustavnom sudu podneto je devet inicijativa za utvrđivanje ustavnosti Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. U četiri inicijative podnosioci su pojedinačno građani iz Subotice, Pančeva, Palića i Subotinca, dok su ostali podnosioci Ujedinjeni regioni Srbije, Asocijacija nezavisnih elektronskih medija, Nova srpska politička misao, Agrus – civilno udruženje Mađara u Vojvodini za prava manjina i Asocijacija za unapređenje položaja nacionalnih manjina.

Ustavni sud je pokrenuo postupak za ocenu ustavnosti odredaba člana 2, st. 2, člana 10, tač. 6, 10, 11, 12, 13 i 15, člana 11, st. 3, člana 12, člana 13, tač. 3, člana 14, člana 15, tač. 7, člana 19, st. 2, člana 20, tač. 1 do 4 i člana 23 do 27 Zakona o nacionalnima savetima nacionalnih manjina. Sud je odbacio kao neprihvatljive inicijative za pokretanje postupka za utvrđivanje neustavnosti odredaba člana 15, tač. 5 i 6, člana 16, st. 3 i članova 32 i 33 navedenog zakona. Sud je odbacio, zbog nepostojanja pretpostavki za pokretanje postupka, inicijative za ocenu ustavnosti čl. 5, 17, 18, 19, stav 1, člana 21, člana 22, tačka 1, čl. 29, 31,

---

19 Zakon o ministarstvima član 10, stav 3.

20 Vlada Republike Srbije, 05 broj: 110-4806/2012.

32, 33, člana 41, st. 2, tač. 7, člana 44, st. 1 i 2, čl. 47, 48, 52, 54, člana 56, st. 1, člana 57, čl. 115, 134 i 137 navedenog zakona.²¹

Ustavni sud će odlučivati, između ostalog, o ustavnosti člana 24 Zakona koji se odnosi na prenos osnivačkih prava nad ustanovama kulture čiji je osnivač Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave, na nacionalni savet. S obzirom da postoji mogućnost da ova odredba, kao neustavna, prestane da bude deo našeg pravnog sistema, neizvesna postaje i pravna sudbina već zaključenih ugovora o prenosu osnivačkih prava, kao i pravna sudbina odluka Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine o iniciranju prenosa osnivačkih prava ustanova kulture čiji je osnivač Republika, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave.

I.4. Monitoring posete

Beogradski centar za ljudska prava je u dogovoru sa Pokrajinskim ombudsmanom odabrao da prati sprovođenje pet preporuka koje se odnose na prenos osnivačkih i upravljačkih prava ustanova kulture, čiji su osnivači jedinice lokalne samouprave, na Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine. Odabran preporuke upućene su Skupštini Grada Novog Sada (Gradskoj upravi za kulturu),²² Skupštini Grada Zrenjanina (Gradskoj upravi Grada Zrenjanina),²³ Skupštini Grada Subotice (Gradskoj upravi

---

21 Predmet IUz–882/2010. Saopštenje sa prve Sednice Ustavnog suda, održane 17. januara 2013. godine. <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/149–101765/saopstenje-sa-1-sednice-ustavnog-suda-odrzane-17-januara–2013-godine-kojom-je-predsedavao-dr-dragisa-slijepcevic-predsednik-ustavnog-suda>.

22 Preporuka Pokrajinskog ombudsmana br. I-NM–1–54/11, upućena 28.2.2012.

23 Preporuka Pokrajinskog ombudsmana br. I-NM–1–54/11, upućena 28.2.2012.

Grada Subotice),²⁴ Skupštini opštine Senta (kabinet predsednika Skupštine opštine)²⁵ i Istorijском arhivu u Pančevu.²⁶

Krajem 2012. Beogradski centar za ljudska prava uputio je dopise ovim jedinicama lokalne samouprave kojim su upoznati sa ciljem projekta. Tako traženo je i organizovanje sastanka sa organima koji su u okviru uprave jedinice lokalne samouprave nadležni za sprovođenje preporuka koje im je uputio Pokrajinski ombudsman. Dopis iste sadržine sa zahtevom za prijem upućen je i Nacionalnom savetu mađarske nacionalne manjine, kao podnosiocu predstavke.

Senta

Na osnovu razgovora sa načelnicom opštinske uprave, kao i uviđom u Službene listove Opštine Senta, ustanovljeno je da je Opština Senta postupila po preporuci Pokrajinskog ombudsmana. Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine inicirao je prenos 50% osnivačkih prava nad ustanovama kulture Senčansko mađarsko kamerno pozorište Senta i Kulturno obrazovni centar „Turzo Lajoš“ Senta, a za ustanove od posebnog značaja utvrdio Istorijски arhiv Senta, Senčansko mađarsko kamerno pozorište Senta i Kulturno obrazovni centar „Turzo Lajoš“ Senta. Ugovor o prenosu osnivačkih prava pomenutih ustanova kulture na Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine potpisan je 25. januara 2012. godine. Skupština opštine Senta donela je i Odluku o izmenama i dopunama Statuta Istorijskog Arhiva u Senti kojom je predviđeno da se u Statut unese odredba da je Istorijски arhiv u Senti ustanova od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj mađarske kulturne posebnosti i očuvanja nacionalnog identiteta mađarske nacionalne manjine.²⁷

24 Preporuka Pokrajinskog ombudsmana br. I-NM-1-54/11, upućena 28.2.2012.

25 Preporuka Pokrajinskog ombudsmana br. I-NM-1-54/11, upućena 15.5.2012.

26 Preporuka Pokrajinskog ombudsmana br. I-NM-1-54/11, upućena 10.5.2012.

27 *Sl. list Opštine Senta* br. 38.

Subotica

Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine je za osam ustanova kulture utvrdio da su ustanove od posebnog značaja za mađarsku nacionalnu manjinu, a prenos osnivačkih prava inicirao je za prenos osnivačkih prava nad pet ustanova kulture (Pozorište „Kostolanji Deže” Subotica, Dečije pozorište Subotica, Gradski muzej Subotica, Gradska biblioteka Subotica i Narodno pozorište Subotica). Ni za jednu od ovih pet ustanova kulture nije izvršen prenos osnivačkih prava. Dok je za sedam ustanova kulture izmenjena odluka o osnivanju u kojoj je predviđeno da su ustanove kulture Pozorište „Kostolanji Deže”, Kulturna ustanova „Lifka Šandor” Art bioskop, Dečije pozorište, Gradski muzej, Istorijski arhiv, Gradska biblioteka i Međuopštinski zavod za zaštitu kulturnih spomenika, ustanove od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj kulturne posebnosti i nacionalnog identiteta mađarske nacionalne manjine.²⁸ Kao osnovne razloge zbog čega Grad Subotica nije u potpunosti postupio po preporukama Pokrajinskog ombudsmana istaknuti su neusklađenost i nepreciznost zakonskih odredaba kao i nedostatak finansijskih sredstava u budžetu Grada.

Kako su navedene ustanove utvrđene za ustanove od posebnog značaja ne samo za mađarsku nacionalnu manjinu, već i za hrvatsku, romsku i bunjevačku nacionalnu manjinu, postavilo se pitanje da li će se imenovanje članova opštinskog odbora izvršiti shodno članu 17 Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina ili prema članu 42 Zakona o kulturi. Prihvaćeno je rešenje da nacionalni saveti imenuju po jednog člana upravnog odbora, ali je zato prilikom imenovanja članova nadzornog odbora ustanova kulture odabrano rešenje da nacionalni saveti zajednički imenuju jednog člana nadzornog odbora.²⁹

Takođe, projektni tim sastao se 31. januara 2013. godine u Subotici i sa predstavnicima Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine. Tom prilikom projektni tim je upoznat sa procesom prenošenja osnivačkih i upravljačkih prava i u drugi jedinicama lokalne samou-

28 *Sl. list Grada Subotice* 53”.

29 Zakon o kulturi čl. 46, st. 2.

prave koje nisu obuhvaćene istraživanjem, kao i o kriterijumima koji su korišćeni prilikom utvrđivanja određene ustanove za ustanovu od posebnog značaja za mađarsku nacionalnu manjinu.³⁰

Novi Sad

Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine je za četiri ustanove kulture čiji je osnivač Grad Novi Sad utvrdio da su od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj kulturne posebnosti i očuvanje nacionalnog ideniteta mađarske nacionalne manjine (Zavod za zaštitu spomenika kulture Grada Novog Sada, Muzej grada Novog Sada, „Novosadsko pozorište” Novi Sad i Istorijiski arhiv Grada Novog Sada), dok je za „Novosadsko pozorište” Novi Sad pred organima Grada Novog Sada inicirao prenos 50% osnivačkih prava.

Predstavnici Gradske uprave Grada Novog Sada koji su prisustvovali sastanku sa istraživačima Beogradskog centra za ljudska prava nisu bili upoznati da li su pokrenuti postupci izmene Odluka o osnivanju navedenih ustanova kulture, i u kojoj je fazi sačinjavanje ugovora o prenosu osnivačkih prava. Kako tokom razgovora nije pružena nijedna relevantna informacija, Uprava za kulturu Grada Novog Sada se obavezala da će naknadno obavestiti Beogradski centar za ljudska prava. Do zaključenja ove publikacije nije uspostavljen kontakt sa nadležnima iz Uprave za kulturu. Uvidom u Službene listove Grada Novog Sada iz 2012. godine nije pronađena nijedna odluku Skupštine Grada Novog Sada koja se odnosi na oblast predviđenu preporukom Pokrajinskog ombudsmana.

Zrenjanin

U Gradu Zrenjaninu Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine utvrdio je četiri ustanove kulture za ustanove od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj kulturne posebnosti i očuvanje nacionalnog ideniteta mađarske nacionalne manjine čiji je osnivač Grad Zrenjanin (Zavod za zaštitu spomenika kulture Zrenjanin,

30 Vidi gore 1.2.1.

Istorijski arhiv Zrenjanin, Narodni muzej Zrenjanin i Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“). Grad Zrenjanin nije postupio po preporukama koje je uputio Pokrajinski ombudsman, a kao osnovni razlog nepostupanja naveden je dopis koji je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava uputilo Gradu Zrenjaninu.³¹ U dopisu stoji sledeće: „...Budući da postupci u kojima se realizuju nadležnosti saveta ni u jednom od propisa nisu razrađeni, tek sprovođenjem Zakona uočene su izvesne intencije saveta suprotne demokratskim načelima kojima je zakon inspirisan, jer u ostvarivanju svojih prava prete da ugroze prava koja su „rezervisana“ za sve građane pod istim uslovima. Iz tog razloga, predlažemo da postupanje po zahtevu Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine od 14.1.2011. godine u vezi sa utvrđivanjem ustanova od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj kulturne posebnosti i očuvanje nacionalnog identiteta mađarske nacionalne manjine odložite do donošenja akata kojim će se urediti ova materija.”

Pančevo

Inicijalno, bila je planirana i poseta Gradskoj upravi u Pančevu kao i Istorijskom arhivu u Pančevu, s obzirom da je Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine utvrdio da su Istorijski arhiv u Pančevu i Zavod za zaštitu spomenika kulture u Pančevu ustanove od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj kulturne posebnosti i očuvanje nacionalnog ideniteta mađarske nacionalne manjine. Kako je u međuvremenu doneta Odluka o izmenama i dopunama o promeni osnivača Istorijskog arhiva u Pančevu³² i Odluka o izmenama i dopunama odluke o osnivanju Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Pančevu,⁷ otpao je i razlog naše eventualne posete Gradskoj upravi Grada Pančeva i Istorijskom arhivu u Pančevu.

Odluke o osnivanju ovih ustanova kulture, nakon izmena, sadrže u članu 4 da su Istorijski arhiv u Pančevu i Zavod za zaštitu spomenika

31 Broj dopisa: 290-011-00-00003/2011-06, 22.2.2011. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

32 Skupština grada. broj: II-04-06-45/2012 Pančevo, 28. decembar 2012.

33 Skupština grada. broj: II-04-06-45/2012 Pančevo, 28. decembar 2012.

kulture u Pančevu ustanove od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj kulturne posebnosti i očuvanje nacionalnog identiteta mađarske nacionalne manjine. Osim za mađarsku nacionalnu manjinu, utvrđeno je da je Istorijski arhiv u Pančevu ustanova kulture od posebnog značaja i za rumunsku nacionalnu manjinu. Odlukom je usvojeno rešenje koje je predviđeno Zakonom o kulturi, tako da člana upravnog odbora zajednički imenuju Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine i Nacionalni savet rumunske nacionalne manjine.

I.5. Odnos lokalnih organa vlasti prema instituciji Pokrajinskog ombudsmana

Sastavni deo intervjuja, koje je istraživački tim Beogradskog centra za ljudska prava obavio sa predstavnicima lokalnih samouprava, bio je set pitanja posvećen odnosu lokalnih organa vlasti prema instituciji Pokrajinskog ombudsmana. Iako su instituciju Pokrajinskog ombudsmana ocenili kao veoma korisnu, bilo je evidentno da neki od sagovornika nisu u potpunosti upoznati sa nadležnostima Pokrajinskog ombudsmana, kao i na koji način Pokrajinski ombudsman sprovodi postupak kontrole zakonitosti postupanja organa uprave. U odeljku I.4 konstatovano je koje su jedinice lokalne samouprave postupile po preporuci a koje ne.

Ipak, prilikom priprema poseta uočeno je da neke jedinice lokalne samouprave nisu bile upoznate sa upućenom preporukom, te su od Beogradskog centra za ljudska prava zatražili da im pošalje preporuke kako bi mogli da se pripreme za posetu. Konstatovano je ustanovljeno pravilo da upućenu preporuku Načelnik uprave jedinice lokalne samouprave prosleđuje odseku uprave u čijoj je nadležnosti oblast na koju se preporuka odnosi. Tako je primećeno da u nekim izolovanim slučajevima ni sam načelnik uprave nije upoznat sa sadržinom preporuke, kao ni službenici iz drugih odseka.

I.6. Zaključak

Iz svega navedenog evidentno je da je neophodna izmena i dopuna Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. Prema saznanjima do kojih je došao projektni tim formirana je radna grupa za izmene i dopune Zakona koja još uvek nije počela sa radom. Moguće je da je jedan od razloga za odlaganje rada pomenute radne grupe i činjenica da se Zakon našao pred ustavnim sudom na oceni ustavnosti, a da Ustavni sud još uvek nije doneo odluku. Ipak aktivnija uloga države mogla je preduprediti probleme na koje je ukazano. Podzakonskim aktima su se mogle otkloniti nepreciznosti o kojima je bilo reći.

Što se tiče postupanja po preporukama Pokrajinskog ombudsmana jasno se vidi, i na uzorku od samo pet preporuka, neujednačenost postupanja lokalnih samouprava. Neke jedinice lokalne samouprave su u potpunosti postupile po preporuci dok druge nisu, pa je pitanje kako percipirati ovakvo stanje. Kao što je navedeno u uvodnom delu, politička volja je bila jedan od faktora odlučivanja o tome da li je jedinica lokalne samouprave spremna da obezbedi poštovanje prava nacionalnih manjina u što širem obimu. Sa druge strane, nacionalni saveti u nekim slučajevima su očigledno zloupotrebjavali prava koja su im garantovana. Imajući u vidu ove probleme treba ukazati na to da je u svakoj preporuci koju je Pokrajinski ombudsman uputio jedinicama lokalne samouprave naznačeno da se problemi koji bi se eventualno javili u postupanju nadležnih organa po zahtevu nacionalnog saveta mogu uspešno rešiti dogovorima između svih zainteresovanih strana. Takođe je potrebno, još jednom podsetiti na član 18, stav 3 Ustava Republike Srbije da je odredbe o ljudskim i manjinskim pravima neophodno tumačiti u korist unapređenja demokratskog društva saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje.

I.7. Preporuke

---

1. Neophodno je odrediti kriterijume na osnovu kojih nacionalni saveti mogu određenu ustanovu kulture proglasiti za ustanovu od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta nacionalne manjine.
2. Neophodno je uskladiti odredbe Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina i Zakona o kulturi koje se odnose na nadležnosti nacionalnih saveta u oblasti kulture.
3. Neophodna je bolja obaveštenost zaposlenih u lokalnoj samoupravi o preporukama koje im je Pokrajinski ombudsman uputio.

II. SLUŽBENA UPOTREBA JEZIKA I PISMA NACIONALNIH MANJINA

II.1. Službena upotreba jezika i pisma – zakonski okvir

Pitanje službene upotrebe jezika i pisma detaljno je uređeno Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisama³⁴ (ZSUJP). Da su određeni jezik i pismo u službenoj upotrebi znači da se oni upotrebljavaju od strane državnih i pokrajinskih organa, kao i organa jedinica lokalne samouprave (opština i gradova), ali i drugih imaoaca javnih ovlašćenja (javna preduzeća i javne službe) prilikom: usmenog i pismenog opštenja imaoaca javnih ovlašćenja između sebe, ali i sa građanima; vođenja postupka za ostvarivanje i zaštitu prava, dužnosti i odgovornosti građana; vođenja propisanih evidencija od strane opštinskih organa i organizacija koje vrše javna ovlašćenja na teritoriji opštine; izdavanja javnih isprava, kao i drugih isprava koje su od interesa za ostvarivanje zakonom utvrđenih prava građana; ostvarivanja prava, dužnosti i odgovornosti radnika iz rada ili po osnovu rada; ispisivanja naziva mesta i drugih geografskih naziva, naziva trgova i ulica, naziva organa, organizacija i firmi; objavljivanja javnih poziva, obaveštenja i upozorenja za javnost, kao i pri ispisivanju drugih javnih natpisa.³⁵

II.2. Pravo nacionalnih manjina na službenu upotrebu jezika i pisma

Pravo nacionalnih manjina da svoj jezik i pismo upotrebljavaju kao službeni regulisano je brojnim propisima uključujući i

34 *Sl. glasnik RS*, 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 – dr. zakon i 30/10.

35 Članovi 3 i 4 ZSUJP.

najviši akt Republike Srbije, međunarodne konvencije, zakone i druge niže akte donete na osnovu ovlašćenja sadržanih u višim propisima, i predstavlja jedan od načina kojim se ostavljuje pravo na *kulturnu autonomiju nacionalnih manjina*³⁶. Član 10 Ustava Republike Srbije propisuje da su u Srbiji u službenoj upotrebi srpski jezik i ćirilčno pismo, a da se službena upotreba drugih jezika i pisama uređuje zakonima donetih na osnovu Ustava. U članu 79 Ustava, kao jedan od načina da se očuva posebnost i identitet nacionalnih manjina navedeno je i pravo pripadnika nacionalnih manjina da u sredinama gde čine značajnu populaciju, državni organi, organizacije kojima su poverena javna ovlašćenja, organi autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave vode postupak i na njihovom jeziku i pismu, da na svome jeziku koriste svoje ime i prezime, kao i da tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica, naselja i topografske oznake budu ispisane i na njihovom jeziku.

Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina³⁷ (Okvirna konvencija) propisuje da će u oblastima koje su tradicionalno ili znatno naseljene pripadnicima nacionalnih manjina, ako to ova lica zahtevaju ili takav zahtev odgovara realnim potrebama, države potpisnice Okvirne konvencije, u meri u kojoj je to moguće, nastojati da osiguraju uslove koji bi omogućili upotrebu manjinskog jezika u odnosima između pripadnika nacionalnih manjina i administrativnih organa.³⁸ Takođe, strane ugovornice se obavezuju da priznaju da svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da koristi

36 Kulturna autonomija nacionalnih manjina pored službene upotrebe maternjeg jezika i pisma podrazumeva i očuvanje kulturnih vrednosti te manjine, obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina na maternjem jeziku, kao i osnivanje sredstava javnog informisanja koji će svoj program emitovati na jeziku nacionalne manjine. Kulturna autonomija dobila je pravni karakter usvajanjem zakona o Zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.

37 *Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori*, 6/98.

38 Član 10 Okvirne konvencije.

svoje prezime (patronim) i ime na jeziku manjine i pravo na njihovo zvanično priznavanje po modalitetima utvrđenim u njihovom pravnom sistemu.³⁹ Istim zakonom propisuje se da će se u oblastima koje su tradicionalno naseljene znatnim brojem pripadnika nacionalnih manjina, potpisnice Okvirne konvencije nastojati da omoguće uslove da tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i druge topografske oznake namenjene javnosti budu ispisane i na jeziku manjine.⁴⁰ Pored Okvirne konvencije, važno je pomenuti da je Srbija ratifikovala još jednu konvenciju Saveta Evrope – Evropsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima – gde se obavezala da će štititi 10 manjinskih jezika, među kojima je i *bosanski*.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (ZNM),⁴¹ kao i ZSUJP jasno propisuju isto što i prethodno navedeni propisi, precizirajući da će jezik i pismo određene nacionalne manjine obavezno biti uveden u službenu upotrebu u onoj jedinici lokalne samouprave u kojoj se prema rezultatima poslednjeg popisa minimum 15% stanovnika izjasnilo kao pripadnik te nacionalne manjine.⁴² Isti propisi sadrže gotovo istovetne odredbe koje se odnose na ispisivanje imena organa koji vrše javna ovlašćenja, naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta, trgova i ulica i drugih toponima na jeziku, pravopisu i u skladu sa tradicijom nacionalne manjine čiji je jezik i pismo u službenoj upotrebi.⁴³ Istovetne su i odredbe koje se odnose na izdavanje javnih isprava i vođenje službenih evidencija i zbirki ličnih i podataka na jezicima nacionalnih manjina i prihvatanje tih isprava na tim jezicima kao punovažnih.

39 Član 11, st. 3.

40 Član 11, st. 3. Okvirne konvencije.

41 *Sl. list SRJ*, 11/02, *Sl. list SCG*, 1/03 – Ustavna povelja i *Sl. glasnik RS*, 72/09 – dr. zakon

42 Član 11, st. 2 ZSUJP i čl. 11, st. 2 ZNM.

43 Član 11, st. 5 ZNM i čl. 11, st. 4 ZSUJP.

Značajnu ulogu u ostvarivanju prava nacionalnih manjina na službenu upotrebu jezika i pisma imaju i nacionalni saveti, čije je osnivanje, finansiranje, organizacija i delatnost uređena Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina⁴⁴ (ZNS). Članom 22 ZNS pobrojane su brojne nadležnosti na osnovu kojih je nacionalnim savetima data jedna od ključnih uloga u ostvarivanju ovih prava:

- Utvrđivanje tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na jeziku nacionalne manjine, ako je na području jedinice lokalne samouprave ili naseljenog mesta jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi.
- Nazivi koje je utvrdio nacionalni savet postaju nazivi u službenoj upotrebi pored naziva na srpskom jeziku i objavljuju se u Službenom glasniku Republike Srbije.
- Predlaganje nadležnim organima da se nazivi jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva istaknu na jeziku nacionalne manjine.
- Predlaganje organima jedinica lokalne samouprave da se jezik i pismo nacionalne manjine utvrde kao službeni.
- Predlaganje promene naziva ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka, drugih delova naseljenih mesta i ustanova za koje je utvrđeno da su od posebnog značaja za nacionalnu manjinu.
- Davanje mišljenja u postupku utvrđivanja naziva ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta, ako je na području jedinice lokalne samouprave ili naseljenog mesta jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi.
- Predlaganje nadležnom organu vršenje nadzora nad službenom upotrebom jezika i pisma nacionalne manjine.

44 Sl. glasnik RS, 72/09.

II.2.1. Postupak za uvođenje jezika i pisma nacionalne manjine u službenu upotrebu

---

U članu 20, stavu 1, tački 33. Zakona o lokalnoj samoupravi (ZLS), propisano je da opština, tj. njeni organi (odredbe koje se odnose na opštinu, odnose se i na grad kao loklanu jedinicu samouprave⁴⁵) odlučuju o uvođenju jezika i pisma nacionalnih manjina u službenu upotrebu. Taj organ je skupština opštine/ grada. Skupština je nadležna za usvajanje Statuta opštine/ grada, i kroz Statut se jezici i pisma nacionalnih manjina uvode u službenu upotrebu.⁴⁶ Predlog za usvajanje Statuta, kao najvišeg pravnog akta jedinice lokalne samouprave,⁴⁷ kao i predlozi izmena i dopuna istog, potiču od opštinskog/ gradskog veća.⁴⁸

II.2.2. Topografske oznake na jeziku i pismu nacionalne manjine

---

Različiti su načini za utvrđivanje tradicionalnih naziva lokalnih jedinica samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva sa jedne strane, i naziva ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih mesta u jedinicama lokalne samouprave sa druge strane.

Pitanje utvrđivanja tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva, u onim mestima u kojima je jezik određene nacionalne manjine u službenoj upotrebi, spada u nadležnost nacionalnih saveta.⁴⁹ Organi lokalne samouprave nemaju nikakve nadležnosti u pogledu tog pitanja sem da donetu odluku sprovedu.

---

45 Član 23, st. 4 ZLS.

46 Član 11, st. 5 ZSUJP.

47 Član 11, ZLS.

48 Član 46, ZLS.

49 Član 22, st. 1, t. 1 ZNS.

S druge strane, utvrđivanje i promena naziva ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta u jedinicama lokalne samouprave i drugim naseljenim mestima spada u nadležnost opštinskih/gradskih vlasti, koje prethodno moraju pribaviti saglasnost ministarstva nadležnog za poslove lokalne samouprave.⁵⁰ U onim jedinicama lokalne samouprave, gde je u službenoj upotrebi jezik i pismo određene nacionalne manjine, nacionalni savet te manjine obavezno daje mišljenje prilikom određivanja i promene naziva pomenutih mesta.

II.3. Monitoring posete

Beogradski centar za ljudska prava odabrao je da prati implementaciju 5 pojedinačnih preporuka koje se odnose na službenu upotrebu jezika i pisma, a koje su upućene gradu Novom Pazaru i opštinama Priboj, Sjenica, Tutin i Prijepolje – jedinicama lokalne samouprave u kojima u većinskom ili znatnom broju žive pripadnici bošnjačke nacionalne manjine. U svakoj od navedenih jedinica lokalne samouprave do datuma upućivanja preporuke bio je ispunjen zakonski osnov za uvođenje bosanskog jezika i latiničnog pisma u službenu upotrebu, tj. prema rezultatima popisa sprovedenog 2002. godine u svakoj od navedenih jedinica lokalne samouprave živelo je više od 15% pripadnika bošnjačke nacionalne manjine. Shodno tome, bosanski jezik, ako već i nije bio,⁵¹ uveden je u službenu upotrebu u svim jedinicama lokalne samouprave sem u opštini Priboj.

---

50 Član 93, st. 1 ZLS.

51 U opštini Tutin još 1998. godine bosanski jezik i latinično pismo bili su uvedeni u službenu upotrebu. Iz tog razloga Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina u članu 11. stavu 3. sadrži odredbu koja propisuje da će u jedinici lokalne samouprave gde je u trenutku donošenja ovog zakona jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi, isti će ostati u službenoj upotrebi.

II.3.1. Praćenje sprovođenja preporuka u praksi

---

1. Opština Priboj – Pregled upućenih preporuka

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti – Preporuka br. 1291/11.
– U vezi sa spornim članom 5. Statuta opštine Priboj, predsednik izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća (BNV), gospodin Esad Džudević obratio se pritužbom 29. jula 2011. godine Poverenici za zaštitu ravnopravnosti, dostavivši uz pritužbu i dokumentaciju koja je dokazivala višestruke napore pripadnika bošnjačke nacionalne manjine da se sporni član dopuni. U prilogu je bila i preporuka Zaštitnika građana kojom je ustanovljena povreda prava pripadnika bošnjačke nacionalne manjine na službenu upotrebu matrenjeg jezika i pisma, i samim tim Ustavom zagarantovanog prava na očuvanje posebnosti.

Postupivši po pritužbi, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je ustanovila da je zbog neuvođenja bosanskog jezika i latničnog pisma u ravnopravnu upotrebu sa srpskim jezikom i ćiriličnm pismom povređen član 24 Zakona o zabrani diskriminacije (ZZD). Mišljenja i preporuke koje su usledele, pozivali su opštinske vlasti Priboja da otklone ustanovljenu povredu time što će u ravnopravnu upotrebu uvesti bosanski jezik i latinično pismo. Ostavljen je rok od 30 dana da se opštinska uprava izjasni u pogledu preduzetih mera. Opština Priboj nije u opstavljenom roku obavestila Poverenicu za zaštitu ravnopravnosti o preduzetim radnjama kako bi se preporuka sprovela u delo. O tome je Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, u skladu sa članom 40, stavom 2 ZZD obavestila i javnost.⁵²

Zaštitnik građana – Preporuka br. 16-1566/09. – U decembru 2009. godine SDP podnela je pritužbu Zaštitniku građana, dok je Bošnjačko nacionalno vijeće (Nacionalni savet bošnjačke nacionalne manjine) isto učinilo u februaru naredne godine. Postupivši po pritužbi, Zaštitnik građana sproveo je postupak

---

52 <http://www.ravnopravnost.gov.rs/lat/vesti.php?idVesti=5>.

kontrole zakonitosti i pravilnosti rada Opštinske uprave Priboj. Nakon sprovedenog postupka, Zaštitnik građana ustanovio je da su pripadnicima bošnjačke nacionalne manjine povređena Ustavom i zakonom zagarantovana prava na očuvanje posebnosti, i u okviru toga pravo na službenu upotrebu jezika i pisma.

Zaštitnik građana uputio je 31. marta 2010. godine preporuku broj 16–1566/09 Opštinskoj upravi Priboj da se član 5 Statuta dopuni odredbom kojom će bosanski jezik i latinično pismo biti uvedeni u službenu upotrebu. Takođe, predsedniku opštine Priboj ostavljen je rok od 60 dana od prijema preporuke da obavesti Zaštitnika građana o postupanju po istoj, i da o tome dostavi odgovarajuću dokumentaciju iz koje se može utvrditi da je po preporuci postupljeno. Nažalost, opština Priboj nije do današnjeg dana uputila odgovor Zaštitniku građana, i pitanje člana 5 Statuta ostalo je nerešeno.

Činjenično stanje. – Rezultati popisa iz 2002. godine pokazali su da je u opštini Priboj živelo 18,33%⁵³ Bošnjaka. Kao što je već navedeno, u delu koji se odnosi na pravne okvire službene upotrebe jezika i pisma određene nacionalne manjine, uslov za uvođenje bosanskog jezika i latiničnog pisma u službenu upotrebu je ispunjen, tj. u opštini Priboj tada je živelo više od 15% Bošnjaka. Međutim, iako još od 2002. godine postoji zakonska „podloga”⁵⁴ za uvođenje bosanskog jezika i latiničnog pisma u službenu upotrebu, do današnjeg dana, opštinske vlasti Priboja nisu postupile na način koji garantuje poštovanje Ustavom i zakonom zagarantovanog prava. U članu 5 Statuta opštine Priboj⁵⁵ (Statut) stoji: „Na teritoriji opštine u službenoj upotrebi je srpski jezik i ćirilično pismo”. Pripadnici bošnjačke nacionalne manjine na različite načine, kroz različite oblike organizovanja (političke partije, odborničke grupe i Bošnjačko nacionalno vijeće) više puta pokušali su da izdejtstvuju odluku kojom

53 Preporuka br. 16–1566/09 od 31. marta 2011. godine.

54 2002. godine usvojen je Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionanih manjina.

55 *Službeni list opštne Priboj*, br. 6/04, 3/05, 5/06 i 12/08.

bi se član 5. Statuta izmenio, ali nijedan pokušaj nije urodio plodom. 25. avgusta 2008. godine, Sandžačka demokratska partija (SDP) je podnela Ustavnom sudu predlog za ocenu ustavnosti i zakonitosti člana 5 Statuta. Na sednici Ustavnog suda, 5. novembra 2009. godine, predlog je odbačen zaključkom. Razlog za odbacivanje nalazi se u formulaciji predloga, gde se od samog Ustavnog suda zahtevalo da donese odluku kojom bi se član 5. Statuta dopunio odredbom da je na teritoriji opštine Priboj u službenoj upotrebi i bosanski jezik i latinično pismo. Nije u nadležnosti Ustavnog suda da donosi, menja ili dopunjuje Statut ili bilo koji drugi pravni akt, već da oceni da li su isti u skladu sa Ustavom i zakonom.⁵⁶

Priboj

Tokom posete opštini Priboj monitoring timu preneti su razlozi koji doprinose nesprovođenje preporuke Zaštitinika građana i Poverenice za zaštitu ravnopravnosti. Kao jedan od glavnih razloga za nesprovođenje preporuka navedeni su politički razlozi, odnosno nespremnost odbornika u lokalnoj skupštini da izglasaju promenu člana 5. Na pitanje da li je instrukcija poslata iz tadašnjeg Ministarstva za ljudska i manjinska prava i državnu upravu i lokalnu samoupravu imala neki uticaj na predsednika samog, članove opštinskog veća i odbornike u skupštini opštine, odgovor je bio negativan. Tokom intervjua više puta je naglašeno nepostojanje političke volje, kao i nemogućnost da se odbornicima objasni da je usvajanje takve odluke jedini način da se postupi u skladu sa Ustavom i zakonom kojima se pripadnicima nacionalnih manjina priznaje pravo da se njihov maternji jezik i pismo uvedu u službenu upotrebu. Stekao se utisak da postoji inertnost predstavnika lokalne samouprave da doprinesu rešavanju ovog problema. Iako je ovo u nadležnosti lokalne samouprave u skladu sa članovima člana 20, stava 1, tačke 33 ZLS, člana 11, stava 2 ZNM i člana 11, stava 2 ZSUJP tokom intervjua je naglašeno da jedino intervencijom republičkih organa može doći do promene postojećeg stanja.

56 Informacije o odbacivanju predloga navedene iz obrazloženja preporuke koju je uputilo Zaštitinik građana, Preporuka br. 16–1566/09 od 31. marta 2011. godine.

Zaključak

Činjenica da je u svim lokalnim jedinicama samouprave gde je ispunjen uslov za uvođenje u službenu upotrebu jezika i pisma određene nacionalne manjine isto i učinjeno ukazuje da predlog predstavnika opštinske uprave Priboj o prenošenju takvih ovlašćenja sa lokalnog na republički nivo, koja podrazumeva niz zakonskih izmena, nije realan ni potreban. Primeri dobre prakse mogu se pronaći u svakoj jedinici lokalne samouprave gde određena manjina čini značajan ili većinski deo populacije, a ne samo u jedinicama lokalne samouprave gde žive Bošnjaci, i sleđenje takvih primera trebao bi da bude i prioritet opštinskih vlasti u Priboju.

Članovi opštinskog veća, predsednik opštine i odbornici u skupštini opštine Priboj predstavljaju sve građane Priboja, bez obzira na nacionalnu pripadnost, te su dužni i da postupaju na način koji omogućava da svi stanovnici podjednako uživaju sva zakonom zagarantovana prava. Činjenica da je prema rezultatima poslednjeg popisa broj Bošnjaka pao ispod 15%,⁵⁷ ne sme da bude opravdanje za dosadašnje nepostupanje u skladu sa Ustavom, međunarodnim konvencijama i zakonima, kao i razlog za izbegavanje odgovornosti. Takođe, s obzirom da su do sada pripadnici bošnjačke nacionalne manjine bili diskriminirani i lišeni prava koja im pripadaju, skrećemo pažnju opštinskim vlastima da ih obavezujući karakter člana 11, stava 2 ZSUJP koji propisuje obavezno uvođenje u službenu upotrebu jezika i pisma one nacionalne manjine čiji pripadnici čine 15% od ukupne populacije ne zavara, s obzirom da taj uslov više ne postoji. Stav 1 istog člana ostavlja fakultativnu mo-

57 Prema rezultatima popisa sprovedenog 2012. godine, ukupan broj Bošnjaka je pao ispod 15% i sada iznosi nešto više od 14%.

gućnost za uvođenje jezika i pisma nacionalne manjine u službenu upotrebu.

Preporuke

1. Bez obzira što je nakon poslednjeg popisa broj Bošnjaka manji od 15% od ukupnog broja stanovnika, opštinsko veće opštine Priboj treba da postupi u skladu sa članom 46, stavom 1, tačkom 1 ZLS i predloži skupštini opštine Priboj dopunu člana 5 Statuta kojom bi se u ravnopravnu upotrebu uveli bosanski jezik i latinično pismo, a u skladu sa članom 11, stavom 1 ZSUJP. Ista preporuka odnosi se i na predsednika opštine Priboj koji takvo ovlašćenje ima na osnovu člana 135 Stauta opštine Priboj.
2. Potrebno je da predsedništva svih političkih partija koje su napravile koaliciju u opštini Priboj (SNS, DS, SDP, SPO, NS i SPS) izvrše uticaj na svoje članove koji se nalaze na funkcijama u opštinskim organima, da njihovo delovanje bude u skladu sa Ustavom, međunarodnim konvencijama i zakonima. Koliko je Beogradskom centru za ljudska prava poznato, svaka od tih političkih partija se zalaže sa primenu svih propisa, i poštovanje svih međunarodno preuzetih obaveza,⁵⁸ kao i ostvarivanje nacionalne i svake druge ravnopravnosti, koja je u slučaju opštine Priboj ugrožena više od 10 godina. Takođe, Beogradski centar očekuje da stranački organi pokrenu postupak za utvrđivanje odgovornosti svih svojih članova koji su učestvovali u opštinskoj vlasti od perioda u kome je prvi put pokrenuta inicijativa za uvođenje bosanskog jezika i latiničnog pisma u službenu upotrebu do dana kada im ovaj izveštaj bude dostavljen.
3. Mehanizam kontrole nad primenom Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma nije dovoljno efikasan. Nisu predviđene sankcije za nesprovođenje zakona od strane

58 Kao što je obaveza da se štiti bosanski jezik – Evropsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima.

lokalnih vlasti. Jedini put je postupak kontrole ustavnosti i zakonitosti Statuta koji se vodi pred Ustavnim sudom, a koji se inicira na osnovu člana 82, stav 1 ZLS.⁵⁹ Taj postupak traje isuviše dugo da bi se na delotvoran način obezbedila zaštita prava zagarantovanih ZSUJP⁶⁰.

2. Opštine Sjenica, Tutin, Prijepolje i grad Novi Pazar – Pregled upućenih preporuka

Shodno svojim ovlašćenjima, na osnovu člana 22 ZNS, BNV je 5. februara 2010. godine donelo „Odluku o utvrđivanju tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Tutina, Sjenice i Prijepolja”.⁶¹ Po toj odluci nije postupljeno do današnjeg dana ni u jednoj od 4 jedinice lokalne samouprave.

Na osnovu pritužbe predsednika Bošnjačkog nacionalnog vijeća, gospodina Esada Džudževića, 25. aprila 2012. godine, Zaštitnik građana uputio je 4 istovetne preporuke opštinama Sjenica, Tutin i Prijepolje i gradu Novom Pazaru. S obzirom da je u sve četiri jedinice lokalne samouprave njihovim Statutima uveden bosanski jezik i latinično pismo u službenu upotrebu, neophodno je da se imena organa koji vrše javna ovlašćenja, nazivi jedinica lokalne samouprave, naseljena mesta, trgovi i ulice i drugi toponimi ispišu na jeziku bošnjačke nacionalne

59 U martu 2011. godine Ministarstvo za državnu upravu, lokalnu samoupravu i ljudska i manjinska prava, zajedno sa Zaštitnikom građana pokrenulo je postupak kontrole ustavnosti i zakonitosti o kome još uvek nije odlučeno. U međuvremenu, nakon sprovedenog popisa 2012. godine, broj Bošnjaka se smanjio, i više ne postoji zakonski ulsov za obavezno uvođenje bosanskog jezika u službenu upotrebu.

60 Tokom trajanja postupka za ocenu ustavnosti i zakonitosti koji je iniciran u martu 2011. godine, sproveden je popis nakon koga je utvrđeno da u opštini Priboj više ne živi više od 15% pripadnika bošnjačke nacionalne manjine.

61 *Sl. glasnik RS*, 5/10.

manjine, prema njenoj tradiciji i pravopisu, uporedo sa srpskim jezikom i ćiriličnim pismom.⁶² Takođe, neophodno je da se već istaknuti natpisi sa nazivima mesta, ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta u jedinicama lokalne samouprave i drugim naseljenim mestima i slično, kao i sva obaveštenja i upozorenja za javnost i drugi javni natpisi koji nisu ispisani na način na koji se poštuje tradicija i pravopis bošnjačke nacionalne manjine, i koji samo predstavljaju latinični prepis ćiriličnog pisma, budu zamenjeni adekvatnim natpisima.

Opštine Sjenica i Tutin

Tokom posete lokalnim organima vlasti u Sjenici monitoring timu preneti su razlozi koji doprinose nesprovođenje preporuka. Predstavnik opštinske uprave Sjenica pružio je izuzetno korisna saznanja koja se odnose na formiranje i rad Komisije za davanje naziva ulica, trgova i institucija na području opštine Sjenica (Komisija). Dobili smo informacije da je Komisija koja je prvobitno izabrana imala određenih poteškoća u radu, i da je nakon nje formirana nova. Novoformirana Komisija uspešno je obavila poverene dužnosti i utvrdila je odgovarajuće nazive. Međutim, problem je nastao onog momenta kada je trebala da se dobije saglasnost od strane tadašnjeg Ministarstva za državnu upravu i lokalnu samoupravu i ljudska i manjinska prava (Ministarstvo).

Kako bismo se detaljnije upoznali sa pomenutim problemom, zamolili smo predsednika skupštine da nam se u što skorije vreme dostavi celokupna prepiska s Ministarstvom, kako bismo ustanovili razloge za izostanak saglasnosti. Dokumentacija koja je trebala da nam se dostavi odnosila se na odluku o formiranju Komisije, sastav Komisije (zvanja članova Komisije), predlog Komisije, odluka o usvajanju predloga Komisije skupštine opštine, mišljenje BNV i odluka o odobrenju ili odbijanju Ministarstva. Nažalost, dostavljena nam je samo Odluka o nazivima ulica u naseljenom mestu Sjenica, Opština Sjenica, što nije dovoljno za utvrđivanje problema u komunikaciji na relaciji lokalna samouprava Ministarstvo.

62 Član 11. stav 2. i član 19. ZSUJP.

Table sa tradicionalnim nazivima jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva u skladu sa odlukom BNV, nisu postavljene zbog nedostatka finansijskih sredstava (takva informacija nije se nalzila u izjašnjenju upućenom Zaštitniku građana). U Odluci o budžetu za 2013. godinu, rečeno nam je da nisu predviđena sredstva za tu svrhu.

Predstavnici uprave, u cilju unapređenja ostvarivanja prava na službenu upotrebu bosanskog jezika i pisma, zaposliće lektora za bosanski jezik. Na taj način stvorili bi se uslovi da se sva obaveštenja i upozorenja za javnost i drugi javni natpisi ispišu i na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu, i na bosanskom jeziku i latiničnom pismu. Time bi se stvorili uslovi za promenu postojeće prakse, koja se zasnivala na latiničnim prepisima ćiriličnih tekstova.

U odluci o budžetu opštine Tutin za 2013. godinu nisu predviđena sredstva za postupanje po Odluci BNV (što je u suprotnosti sa sadržinom izjašnjenja gde se navodi da će se puna službena primena bosanskog jezika i latiničnog pisma biti sprovedena u najkraćem mogućem roku)⁶³ i za postavljanje dvojezičnih tabli s nazivima ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta u opštini Tutin i drugim naseljenim mestima na teritoriji opštine. Predstavnici lokalne uprave informisali su tim Beogradskog centra da je ustanovljena Komisija koja je trebala da predloži nazive i izmene naziva ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta, kao i da je predlog Komisije usvojen u Skupštini opštine Tutin a odluka poslata na odobrenje ministarstvu nadležnom za poslove lokalne samouprave,⁶⁴ u skladu sa članom 94 ZLS, međutim izostalo je odobrenje. Kako bismo ustanovili razlog odbijanja odluke o usvajanju predloga Komisije, zatražili smo od naših sagovornika da nam dostave celokupnu dokumentaciju koja se odnosi na to pitanje – odluka o utvrđivanju Komisije, sastav Komisije, predlog Komisije, odluka o usvajanju predloga, mišljenje BNV, kao i odgovor ministarstva koji se odnosi na odbijanje odluke koju je usvojila skupština opštine.

63 Preporuka Zaštitinika građana 16-1195/11 od 25.4.2012.

64 Ministarstvo u sazivu od 2008–2012 – Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu i ljudska i manjinska prava.

Nažalost, tražena dokumentacija nije dostavljena u roku kako bi bila uvrštena u zaključke, te je teško ustanoviti koji je razlog za odbijajuću odluku ministarstva.

U opštini Tutin postoje tumači za bosanski jezik i tako je ispunjena preporuka o ispisivanju obaveštenja i upozorenja za javnost i drugih javnih natpisa na bosanskom jeziku.

Zaključak

Činjenica da je još 5. februara 2010. godine BNV usvojilo Odluku o utvrđivanju tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Tutina, Sjenice i Prijepolja, i da po istoj još uvek nije postupljeno ne može se opravdati nedostatkom finansijskih sredstava. Članom 21 ZSUJP propisano je da sredstva potrebna za ostvarivanje službene upotrebe jezika i pisma obezbeđuju organi, odnosno organizacije u kojima se ostvaruju prava i obaveze utvrđeni ovim zakonom a period od 3 godine je dovoljan da se po odluci postupi.

Preporuke

1. Potrebno je da nadležni opštinski organi ispune svoju obavezu iz člana 21 ZSUJP i donesu odluku o izmeni i dopuni budžeta za 2013. godinu kojom će se predvideti sredstva za postupanje po Odluci o utvrđivanju tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Tutina, Sjenice i Prijepolja. Beogradski centar je mišljenja da je ostavljen vremenski period koji je bio dovoljan za obezbeđivanje odgovarajućih sredstava kako bi se postupilo po navedenoj odluci, i da je postupanje po istoj od značaja za ostvarivanje ravnopravnosti pripadnika bošnjačke nacionalne

manjine i njihovog jezika, pisma i tradicije sa srpskim jezikom, pismom i tradicijom.

2. Potrebno je da se postojeći istaknuti nazivi ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta istaknu dvojezično, u skladu sa tradicijom i prapovisom bošnjačke nacionalne manjine.
3. Potrebno je da Opština Sjenica preduzme neophodne mere kako bi se obaveštenja i upozorenja za javnost i drugi javni natpisi ispisali i na bosanskom jeziku.⁶⁵

Opština Prijepolje

U razgovoru o samoj preporuci, istraživački tim naišao je na nešto drugačiju situaciju nego u opštinama Tutin i Sjenica. Naime, kao jedan od razloga za nepostupanje po Odluci o utvrđivanju tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Tutina, Sjenice i Prijepolja, predstavnici opštinske uprave iskazali su nesigurnost u to, koji od dva postojeća nacionalna saveta jeste validan.

Što se tiče isticanja naziva ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta u jedinicama lokalne samouprave i drugim naseljenim mestima, obezbeđene su table, ali još uvek nisu ispisane i postavljene.

U Prijepolju nije formirana Komisija poput onih u opštinama Tutin i Sjenica koja bi trebala da utvrdi nazive ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta u skladu sa tradicijom Bošnjaka.

Takođe, jedan od razloga zašto ne postoje dvojezična obaveštenja i upozorenja za javnost i drugi javni natpisi, istaknuto je da predstavnicima opštinske uprave nije poznato da u Srbiji postoje niti ovlašćeni tumači za bosanski jezik, niti lica za koja ona zna da su se školovali na bosanskom jeziku.⁶⁵

65 U prilog ovoj tvrdnji navedena je praksa koja se odnosi na postupanje u pravosuđu.

Zaključak

Situacija u opštini Prijepolje je bolja nego u drugim opštinama pošto su još 2012. godine obezbeđena finansijska sredstva za isticanje dvojezičnih naziva. Iako je BNV u „tehničkom mandatu”, ono je legalno i priznato od strane republičkih organa vlasti. Imajući u vidu da Republika Srbija finansira BNV, kao i da je Odluka o utvrđivanju tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Tutina, Sjenice i Prijepolja u Službenom glasniku RS.⁶⁶ Zbog toga, ne postoji nijedna prepreka da se postave table sa sa tradicionalnim nazivima naseljenih mesta koje je ustanovio Nacionalni savet bošnjačke nacionalne manjine.

Preporuke

1. Potrebno je da nadležni opštinski organi učine sve što je neophodno kako bi se postupilo u skladu sa Odlukom BNV, pošto ne postoji nijedna prepreka finansijske ili formalno-pravne prirode da se tradicionalni nazivi jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugi geografski nazivi na teritoriji Opštine Prijepolje istaknu i na srpskom jeziku i ćirilichnom pismu, i na bosanskom jeziku i latiničnom pismu, u skladu sa tradicijom Bošnjaka. Obezbeđena su finansijska sredstva, obezbeđene su table i postoji validna Odluka BNV objavljena u Službenom glasniku.

66 Član 22, st. 1, tačka 1 ZNS: „Nacionalni savet utvrđuje tradicionalne nazive jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na jeziku nacionalne manjine, ako je na području jedinice lokalne samouprave ili naseljenog mesta jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi; nazivi koje je utvrdio nacionalni savet postaju nazivi u službenoj upotrebi pored naziva na srpskom jeziku i objavljuju se u Službenom glasniku Republike Srbije...”

2. Potrebno je da se postojeći istaknuti nazivi ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta istaknu dvojezično, u skladu sa tradicijom i pravopisom bošnjačke nacionalne manjine.
3. Potrebno je, po uzoru na opštine Sjenica i Tutin, oformiti Komisiju za davanje naziva ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta u skladu sa bošnjačkom tradicijom, čiji će predlog biti usvojene od strane skupštine Opštine Prijepolje.
4. Potrebno je da na usvojenu odluku BNV (u skladu sa članom 22, stavom 1, tačkom 5) da svoje mišljenje, kako bi nadležno ministarstvo moglo da predloge navedene u odluci uzme u razmatranje na osnovu člana 94 ZLS.
5. Potrebno je da Opština Prijepolje angažuje prevodioce za bosanski jezik kako bi se u skladu sa tradicijom i pravopisom Bošnjaka ispisala sva sva obaveštenja i upozorenja za javnost i drugi javni natpisi.

Grad Novi Pazar

U Novom Pazaru je formirana Komisija za davanje naziva ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta. Iz dokumentacije koju je dostavila gradska uprava Novog Pazar utvrđeno je da je Komisija utvrdila nazive ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta još 2011. godine i uz obrazloženje utvrđenih naziva podnela svoje predloge Skupštini grada. Predlozi su usvojeni odlukom Skupštine grada i poslani tadašnjem Ministarstvu za državnu upravu, lokalnu samoupravu i ljudska i manjinska prava. Predstavnici uprave u Novom Pazaru nisu dostavili odgovor ministarstva, ali se može primeniti odredba člana 94, st. 2 koja predviđa da je saglasnost na odluku data ukoliko se ministarstvo ne izjasni o njoj u roku od 60 dana. Postavljanja tabli sa dvojezičnim nazivima trebalo je da ispuni Odeljenje za stambeno komunalne poslove i zaštitu životne sredine ali to nije učinjeno. Razlog je loša finansijska situacija u kojoj se Novi Pazar nalazi i to što je blokiran račun Direkcije za izgradnju koja bi trebala da obavi postavljanje tabli.

Zaključak

Činjenica da je još 5. februara 2010. godine BNV usvojilo Odluku o utvrđivanju tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Tutina, Sjenice i Prijepolja, i da po istoj još uvek nije postupljeno ne može se opravdati nedostatkom finansijskih sredstava. Članom 21 ZSUJP propisano je da sredstva potrebna za ostvarivanje službene upotrebe jezika i pisama obezbeđuju organi, odnosno organizacije u kojima se ostvaruju prava i obaveze utvrđeni ovim zakonom. Beogradski centar za ljudska prava smatra da je period od 3 godine bio dovoljan da se po odluci postupi.

Preporuke

1. Potrebno je da nadležni organi gradske uprave ispunе svoju obavezu iz člana 21 ZSUJP i donesu odluku o izmeni i dopuni budžeta za 2013. godinu kojom će se predvideti sredstva za postupanje po Odluci o utvrđivanju tradicionalnih naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na bosanskom jeziku na području Novog Pazara, Tutina, Sjenice i Prijepolja. Beogradski centar, imajući u vidu tešku finansijsku situaciju, smatra da je ostavljen dovoljan vremenski period za obezbeđivanje odgovarajućih sredstva da se postupi po navedenoj odluci, i da je postupanje po istoj od značaja za ostvarivanje ravnopravnosti pripadnika bošnjačke nacionalne manjine i njihovog jezika, pisma i tradicije sa srpskim jezikom, pismom i tradicijom.
2. Potrebno je da se postojeći istaknuti nazivi ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta istaknu dvojezično, u skladu sa tradicijom i pravoписom bošnjačke nacionalne manjine.

Odnos lokalnih organa vlasti prema instituciji Zaštitinika građana i Poverenice za zaštitu ravnopravnosti

---

Sastavni deo intervjua, koje je istraživački tim Beogradskog centra za ljudska prava obavio sa predstavnicima lokalnih samouprava, bio je set pitanja posvećen odnosu lokalnih organa vlasti prema instituciji Zaštitinika građana i Poverenice za zaštitu ravnopravnosti. Predstavnici organa su ocenili da sa institucijama Zaštitinika građana imaju korektnu saradnju ali da nisu u potpunosti upoznati sa nadležnostima.

Ipak, prilikom priprema poseta uočeno je da neke jedinice lokalne samouprave nisu bile upoznate sa upućenom preporukom, te su od Beogradskog centra za ljudska prava zatražili da im pošalje preporuke kako bi mogli da se pripreme za posetu. Konstatovano je ustanovljeno pravilo da upućenu preporuku Načelnik uprave jedinice lokalne samouprave prosleđuje odseku uprave u čijoj je nadležnosti oblast na koju se preporuka odnosi. Primećeno je da zaposleni u jedinicama lokalne samouprave nisu upoznati odnosno da mešaju nadležnosti koje imaju nezavisne institucije za zaštitu ljudskih prava u Republici Srbiji. U tom smislu upućujemo preporuke da je potrebno organizovati obuke koje bi doprinele podizanju kapaciteta zaposlenih u opštinskim i gradskim upravama. Dalje, potrebno je raditi na unapređenju upoznavanja zaposlenih sa preporukama nezavisnih institucija koje su upućene konkretnoj jedinici lokalne samouprave kako bi svi zaposleni mogli da se upoznaju sa sadržinom upućenih preporuka, bez obzira na njihovo radno mesto i funkciju koju obavljaju, kroz npr. objavljivanje preporuka na zvaničnoj internet stranici opštinske ili gradske uprave.⁶⁷

---

67 Komitet pravnika za ljudska prava i Beogradski centar za ljudska prava su tokom projekta Jačanje uloge ombudsmana ustanovili da praksu objavljivanja svih upućenih preporuka na internet stranici ima Ministarstvo unutrašnjih poslova.

III. POSEBNE TEME

III.1. Rad matičnih službi i izdavanje ličnih karata

III.1.1. Legislativni okvir

Članom 37, stav 3 građani su slobodni na izbor i korišćenje ličnog imena i imena svoje dece.⁶⁸ Kao jedan od načina da se očuva posebnost određene nacionalne manjine predviđeno je i pravo pripadnika nacionalne manjine da na svome jeziku koriste svoje ime i prezime.⁶⁹

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina sadrži gotovo istovetnu odredbu kao i član 37 Ustava, i propisuje da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na slobodan izbor i korišćenje ličnog imena i imena svoje dece, kao i na upisivanje ovih ličnih imena u sve javne isprave, službene evidencije i zbirke ličnih podataka prema jeziku i pravopisu pripadnika nacionalne manjine.⁷⁰ Isti zakon, kao i Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma (u daljem tekstu ZSUJP) predviđaju da službena upotreba jezika i pisma određene nacionalne manjine podrazumeva i izdavanje javnih isprava i vođenje službenih evidencija i zbirki ličnih podataka na jezicima nacionalnih manjina i prihvatanje tih isprava na tim jezicima kao punovažnih. Lično ime deteta, roditelja, supružnika i umrlog upisuje se na srpskom jeziku, či-

68 Član 37 stav 3 Ustava Republike Srbije (*Sl. glasnik RS*, 83/06).

69 Član 79 Ustava Republike Srbije (*Sl. glasnik RS*, 83/06).

70 *Sl. list SRJ*, 11/2002, *Sl. list SCG*, 1/2003 – Ustavna povelja i *Sl. glasnik RS*, 72/2009 – dr. zakon (istovetna odredba nalazi se i u Zakonu o službenoj upotrebi jezika i pisma *Sl. glasnik RS*, 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/200 – dr. zakon i 30/2010 član 18a).

riličnim pismom, a pripadnici nacionalne manjine imaju pravo na upis ličnog imena prema jeziku i pravopisu pripadnika nacionalne manjine, što ne isključuje paralelan upis ličnog imena i na srpskom jeziku, ćiriličkim pismom.⁷¹ U jedinicama lokalne samouprave u kojima je statutom utvrđeno da je u službenoj upotrebi jezik pripadnika nacionalne manjine, obrasci izvoda iz matičnih knjiga štampaju se i dvojezično, na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu i na jeziku i pismu one nacionalne manjine čiji je jezik u službenoj upotrebi. Tekst rubrika na jeziku i pismu pripadnika nacionalne manjine ispisuje se ispod teksta na srpskom jeziku, istim oblikom i veličinom slova.⁷² U slučaju da pripadnik nacionalne manjine posle zaključenja osnovnog upisa u matičnu knjigu (u kojoj lično ime pripadnika nacionalne manjine nije upisano prema jeziku i pismu pripadnika nacionalne manjine) podnese zahtev za upis ličnog imena i prema jeziku i pismu pripadnika nacionalne manjine, naknadni upis izvršiće prema članu 26 Zakona o matičnim knjigama (ZMK).⁷³ Upis ličnog imena u izvornom obliku u matične knjige predstavlja osnov za ostvarivanje prava na upis ličnog imena u druge javne isprave i službene evidencije. Član 9 Zakon o ličnoj karti (ZLK) propisuje da se obrazac lične karte štampa na jeziku nacionalne manjine u skladu sa zakonom, podaci se u obrazac upisuju u izvornom obliku onako kako su upisani u izvodu iz matične knjige rođenih, takođe podaci o prezimenu i imenu pripadnika nacionalnih manjina paralelno se upisuju i na srpskom jeziku i po srpskom pravopisu i pismu.⁷⁴ Član 80 ZMK propisuje da je Narodna banka Srbije (NBS), nadležna za izradu i štampanje

71 *Sl. glasnik RS*, br. 20/09 član 17, stav 1.

72 Uputstva o vođenju matičnih knjiga i obrascima matičnih knjiga *Sl. glasnik RS*, 109/2009, 4/2010 – ispr., 10/2010 i 25/2011, tačka 137.

73 Ako usled više sile ili vanredne situacije ili drugih sličnih razloga pojedini podaci nisu mogli biti upisani u matičnu knjigu, naknadni upis izvršiće se na osnovu rešenja nadležnog organa.

74 *Sl. glasnik RS*, 62/06 i 36/11.

standardizovanih obrazaca izvoda iz matičnih knjiga. Takođe istim zakonom propisano je da vođenje matičnih knjiga spada u poverene poslove koje obavljaju opštine, gradovi i grad Beograd.⁷⁵ Nadzor nad sprovođenjem ZMK vrši Upravni inspektorat u okviru Ministarstva pravde i državne uprave.⁷⁶

III.1.2. Ukratko o upućenoj Preporuci Zaštitnika građana i Pokrajinskog ombudsmana⁷⁷ Ministarstvu državne uprave i lokalne samouprave⁷⁸

Zaštitnik građana je tokom 2009. i 2010. godine sproveo istraživanje o ostvarivanju prava na službenu upotrebu jezika i pisma nacionalnih manjina, gde je utvrđeno da se redosled i način upisa ličnog imena u matične knjige prema jeziku i pravopisu nacionalne manjine ne sprovodi na istovetan način.⁷⁹ Dalje, različito se postupa i prilikom zahteva za naknadni upis na jeziku nacionalne manije, prema pravopisu te manjine, kada je osnovni upis određenog pripadnika nacionalne manjine izvršen samo na srpskom jeziku i ćirilichnom pismu. Nekada se vrši kao da je upućen zahtev za promenu ličnog imena, a nekada kao po zahtevu za ispravku upisa. Opisano postupanje dovelo je do nejednakog

75 *Sl. glasnik RS*, 20/09 član 6.

76 <http://www.drzavnauprava.gov.rs/article.php?id=21>.

77 Preporuke Zaštitnika građana i Pokrajinskog ombudsmana od 16.3.2011. godine broj 16-166/11 i 16-167/11.

78 U novom sazivu Vlade od 2012. godine prema Zakonu o ministarstvima *Sl. glasnik RS*, 72/12 ovaj domen je u nadležnosti Ministarstva pravde i državne uprave.

79 Na primer, u AP Vojvodini, lično ime se prvo upisuje na jeziku nacionalne manjine, prema pravopisu te manjine, pa tek onda na srpskom jeziku i ćirilichnom pismu. U nekim jedinicama lokalne samouprave upis ličnog imena na jeziku i prema pravopisu određene nacionalne manjine upisuje se u zagradi, pored upisa na srpskom jeziku i ćirilichnom pismu, ili se upisuje u nizu bez zagrade i slično.

tretmana građana koji se nalaze u istim pravnim i faktičkim situacijama, i za posledicu ima nejednak pravni položaj građana u pogledu donošenja odluka i postupaka koji se na osnovu njih vode, a međusobno se razlikuju po složenosti, trajanju i troškovima, što je suprotno načelima dobre uprave.

Takođe, Zaštitnik građana je ustanovio da je Uputstvo o vođenju matičnih knjiga i obrascima matičnih knjiga (Uputstvo), suprotno odredbama ZSUJP koje propisuju da se obrasci javnih isprava, kao i obrasci evidencija za potrebe područja na kojima su u službenoj upotrebi jezici nacionalnih manjina, štampaju dvojezično, na srpskom i na jeziku svake nacionalne manjine čiji je jezik u službenoj upotrebi. Tačka 137 Uputstva propisuje da se nazivi rubrika u obrascima izvoda štampaju na jeziku i pismu nacionalne manjine na poleđini obrasca izvoda, što predstavlja odstupanje od dvojezičnog principa koji proklamuje ZSUJP. Nadležnom ministarstvu ostavljen je rok od 60 dana za usklađivanje prakse i propisa.

Na osnovu pritužbi pripadnika nacionalnih manjina, Zaštitnik građana utvrdio je da u radu matičnih službi postoje nedostaci, koji se kose sa principima dobre uprave, koji između ostalog proklamuju da su zaposleni u organima uprave dužni da pravilno i potpuno informišu građane o njihovim pravima i obavezama, i načinima na koji se ta prava ostvaruju. Ti nedostaci u suprotnosti su i sa članom 15 Zakona o opštem upravnom postupku koji glasi (u daljem tekstu ZUP) po kom se organ koji vodi postupak stara da neznanje i neukost stranke i drugih učesnika u postupku ne budu na štetu prava koja im po zakonu pripadaju. U matičnim službama koje je Zaštitnik građana obišao, ne postoje uredno istaknuta obaveštenja koja sadrže informacije na koji način pripadnici nacionalnih manjina mogu upisati svoje ime i prezime na jeziku i pismu nacionalne manjine u javne isprave, pogotovo u slučajevima kada je lično ime u matične knjige upisano samo na srpskom jeziku i ćiriličnom

pismu ili latiničnom pismu. Takođe, Zaštitnik građana je utvrdio da zaposleni u matičnim službama u neposrednoj komunikaciji sa građanima, pripadnicima određene nacionalne manjine, ne poučavaju iste o načinu na koji mogu ostvariti pravo na upis ličnog imena u matične knjige na jeziku i pravopisu te manjine. Za postupanje po preporuci ostavljen je rok od 60 dana.

III.1.3. Postupanje po preporuci

Ministarstvo je obavestilo da je po upućenim preporukama postupljeno na sledeći način: Izmenjeno je i dopunjeno Uputstvo o vođenju matičnih knjiga i obrascima matičnih knjiga.⁸⁰ Prevedeni su obrasci izvoda iz matične knjige rođenih, izvoda iz matične knjige umrlih i izvoda iz matične knjige venčanih, i dostavilo ih NBS koja je nadležna za izradu i štampanje obrazaca. Dvojezični obrasci, štampaju se u skladu sa tačkom 137 Uputstva i njihova upotreba otpočela je 20. aprila 2011. godine. Svim opštinskim i gradskim upravama poslato je Mišljenje Ministarstva

80 U uputstvu je dodata tačka 15a koja glasi: „Lično ime deteta, roditelja, supružnika i umrlog pripadnika nacionalne manjine upisuje se u matičnu knjigu na jeziku i pismu nacionalne manjine posle upisa na srpskom jeziku ćiriličkim pismom, ispod njega istim oblikom i veličinom slova“. Dodata tačka 97a koja glasi: „Ako je u matičnu knjigu lično ime deteta, roditelja, supružnika ili umrlog pripadnika nacionalne manjine upisano i na jeziku i pismu nacionalne manjine, u izvod iz matične knjige lično ime na jeziku i pismu pripadnika nacionalne manjine upisuje se posle upisa ličnog imena na srpskom jeziku ćiriličkim pismom, ispod njega istim oblikom i veličinom slova“. Izmenjena tačka 137 Uputstva koji sada glasi: „U jedinicama lokalne samouprave u kojima je statutom utvrđeno da je u službenoj upotrebi jezik pripadnika nacionalne manjine, obrasci izvoda iz matičnih knjiga iz tač. 134–136. ovog uputstva štampaju se i dvojezično, na srpskom jeziku ćiriličkim pismom i na jeziku i pismu one nacionalne manjine čiji je jezik u službenoj upotrebi. Tekst rubrika na jeziku i pismu pripadnika nacionalne manjine ispisuje se ispod teksta na srpskom jeziku, istim oblikom i veličinom slova“. Na taj način, obezbeđeno je poštovanje člana 18 ZSUJP.

u vezi primene propisa koji se odnose na rad matičnih službi. Svim opštinskim i gradskim upravama poslate su instrukcije u vezi postupanja zaposlenih u matičnim službama, u skladu sa principima dobre uprave i članom 15 Zakona o opštem upravnom postupku, kao i u pogledu isticanja obaveštenja u svim matičnim službama. Takođe, svim opštinskim i gradskim upravama poslani su izgledi obaveštenja koja treba da budu istaknuta.

III.1.4. Monitoring poseta Ministarstvu pravde i državne uprave i terenska zapažanja

Istraživačkom tim Beogradskog centra za ljudska prava je tokom monitoring posete predočeno da Upravnom inspektoratu koji je nadležan za praćenje propisa u oblasti matičnih službi nakon upućivanja instrukcije nije bilo pritužbi na rad matičnih službi. Dalje, predočeno je da je teško uspostaviti jednoobraznu praksu nakon višegodišnjeg različitog postupanja, ali da su naponi koje ministarstvo čini u tom pravcu vidljivi.⁸¹ Istraživački tim je tokom razgovora sa predstavnicima nacionalnih saveta imao priliku da vidi primere obrazaca izvoda iz matičnih knjiga rođenih koji su popunjavani na različite načine, ali koji datiraju iz vremena pre upućivanja instrukcije. Međutim, teško je utvrditi postupanje po instrukcijama koje je uputilo nadležno ministarstvo u delu koji se odnosi na neposrednu komunikaciju, što može biti predlog za dalja istraživanja. Istraživački tim je imao priliku da čuje od sagovornika prilikom terenskih poseta lokalnim samoupravama da se u manjim prigradskim mestima i dalje nedovoljno poštuje praksa dvojezičnog upisa. Prilikom posete PS Bujanovac istraživačima je skrenuta pažnja da postoje sluča-

81 Samim tim i to što je ministarstvo postupilo po preporuci, poslalo uputstvo i poslalo instrukcije, radi podizanja kapaciteta matičnih službi nadležno ministarstvo će organizovati seminare povodom naknadnog upisa ličnog imena na jeziku nacionalne manjine.

jevi kada se pri zahteva za izdavanje ličnih karata stranke pojavljuju sa obrascima izvoda koji su suprotni izmenjenom uputstvu. Kroz posete lokalnim jedinicama samouprave, pokušano je da se, u meri u kojoj je to moguće, ustanovi da li se i preporuke opšteg karaktera koje se odnose na rad matičnih službi poštuju. Na primer, da se neposrednim opažanjem ustanovi da li je u matičnim službama koje se nalaze u najvećem broju slučajeva u istoj zgradi kao i opštinska uprava istaknuto obaveštenje. Primećena je razlika u praksi koja postoji u jedinicama lokalne samouprave u AP Vojvodini i opštinama i gradovima poput Prijepolja i Novog Pazara. Neisticanje obaveštenja potencijalno ukazuje na nepostupanje po preporuci i instrukcijama, te bi bilo poželjno da upravni inspektorat obiđe opštine i gradove u multietničkim sredinama i proveriti da li postoje dvojezični obrasci, obaveštenja kao i kako teče neposredno poučavanje stranke o pravima, a u skladu sa principima dobre uprave.

III.1.5. Ukratko o upućenoj Preporuci Zaštitinika građana i Pokrajinskog ombudsmana⁸² Ministarstvu unutrašnjih poslova⁸³

Upućena preporuka Zaštitinika građana i Pokrajinskog ombudsmana proizvod je istraživanja koje je sprovedeno od strane ovih nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava tokom 2009. i 2010. godine ali i pritužbi koje su došle od strane nacionalnih saveta i pojedinaca albanske nacionalne manjine, a koji nisu ostvarili svoje pravo da im lično ime bude upisano u ličnoj karti na maternjem jeziku i pismu. Preporuke koje su upućene odnosile su se na isticanje obaveštenja u svim policijskim upravama/sta-

---

82 Preporuke Zaštitinika građana i Pokrajinskog ombudsmana od 16.3.2011. godine broj 16-166/11 i 16-167/11.

83 Preporuka Zaštitinika građana i Pokrajinskog ombudsmana od 16-2572/10 od 16.3.2011. godine.

nicama o pravu na upis u ličnu kartu prezimena i imena pripadnika nacionalnih manjina na jeziku i pismu nacionalne manjine. Posebno, ministarstvo će obezbediti da se podaci o prezimenu i imenu upišu u ličnu kartu kao što su upisani u izvod iz matične knjige rođenjih, kao i informaciju o tome za koje jezike i pisma nacionalnih manjina postoje tehnički uslovi za upis. Ministarstvo je postupilo po preporuci i poslalo dopis svim policijskim upravama da je neophodno da pripadnici nacionalnih manjina budu obavešteni o načinu ostvarivanja svog prava na izdavanje lične karte sa ličnim imenom, a to je da prvo moraju da izvrše naknadni upis svog ličnog imena u matične knjige, s obzirom da se lična karta izdaje na osnovu podataka koji stoje u izvodima iz matičnih knjiga da im se izda lična karta na maternjem jeziku i pismu, kao i da u svakoj policijskoj stanici bude istaknuto detaljno obaveštenje o načinu ostvarivanja ovog prava (i na srpskom jeziku, i na jeziku manjine koja čini značajan deo populacije).

III.1.6. Monitoring poseta Ministarstvu unutrašnjih poslova i terenska zapažanja

S obzirom na to da ovo ministarstvo ima razvijen unutrašnji mehanizam za postupanje po pritužbama, monitoring timu je predočeno da nije bilo nikakvih pritužbi u skorijem vremenskom intervalu. Predstavnici ministarstva su upoznali monitore i o postupcima i posetama interne kontrole, ali takođe da nakon upućene preporuke nije bilo kontrole PS Medveđa koja je navedena u obrazloženju upućene preporuke nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava. Budući da je ovo preporuka opšteg karaktera istraživački tim je obišao Policijsku stanicu u Bujanovcu kao strateški odabranu multietničku opštinu. Tada je predočeno da zaposleni albanske nacionalne pripadnosti poučavaju stranke o mogućnostima upisa prezimena i imena na jeziku i pismu nacionalne manjine. Istraživački tim je dobio potvrdu od sagovornika

da postoji istaknuto obaveštenje ali da je zbog tehničkih radova u toj Policijskoj stanici sklonjeno. Takođe, predložen je način na koji funkcioniše obaveštavanje svih zaposlenih a nakon prijema instrukcija od strane ministarstva.

Teško je sa sigurnošću tvrditi kako u praksi funkcioniše po-
učavanje pripadnika nacionalnih manjina o mogućem upisu po-
dataka o ličnom imenu u lične karte na jeziku i pismu nacionale
manjine, a posebno ukoliko uz dokumentaciju prilože izvod iz
matične knjige u kome su podaci upisani na srpskom jeziku i
ćiriličnom pismo, te je predlog za dalje istraživanje izvršiti moni-
toring posete na većem uzorku kako u multietničkim sredinama,
tako i u onim u kojim pripadnici nacionalnih manjina nisu deo
većinskog stanovništva.

Zaštitnik građana je u svom mišljenju sa preporukom 16-2091/10 od 25.10.2010. godine uvideo da postoji prepreka u višejezičnim sredinama za izgradnju i razvoj demokratskog, tolerantnog i multikulturalnog društva, a koje je u vezi obaveznog učenja srpskog jezika za pripadnike nacionalnih manjina i zapostavljanja učenja jezika nacionalnih manjina za učenike srpske nacionalnosti. Upućena je preporuka u cilju unapređenja kvaliteta nastave i to nastave srpskog jezika, kada se nastava za pripadnike nacionalnih manjina ostvaruje na maternjem jeziku i nastava jezika nacionalne manjine sa elementima kulture, u osnovnim i srednjim školama u cilju aktivnog znanja srpskog jezika, odnosno jezika nacionalne manjine kao jezika društvene sredine, nakon završetka školovanja. Uočeno je da veliki broj građana Srbije, pripadnika nacionalnih manjina, školovanje okonča, a da nije steklo funkcionalno znanje srpskog jezika, uprkos tome što je u osnovnoj i srednjoj školi organizovana nastava srpskog jezika kao nematernjeg. Takođe, uočeno je da građani čiji je maternji jezik srpski jezik, a koji žive u sredinama u kojima je široko rasprostranjen i u skladu sa zakonom uveden u službenu upotrebu i manjinski jezik, uprkos fakultativnih časova manjinskog jezika sa elementima nacionalne kulture, školovanje često završavaju bez funkcionalnog znanja manjinskog jezika koji govori njihova društvena sredina. Ministarstvu prosvete predloženo je da usvoji primerenije nastavne planove i programe za učenje srpskog jezika kao nematernjeg i jezika nacionalne manjine kao jezika društvene sredine, da škola zaposli više bilingvalnih nastavnika i u nastavu uvede odgovarajuće udžbenike, posebno na manjinskim jezicima. Zaštitnik građana takođe u svojoj preporuci navodi da bi uvođenje jezika nacionalne manjine kao jezika društvene sredine kao obaveznog predmeta doprinelo kvalitetnijem suživotu, a takođe na ovaj način bilo bi omogućeno deci da funkcionalno ovladaju znanjem još jednog jezika. U razgovoru sa predstavnicima Ministarstva prosvete utvrđeno je da po ovoj preporuci nije postupljeno, pa je želja istraživačkog tima da Ministarstvo prosvete još jednom preispita mogućnosti za ispunjavanja upućenih preporuka koje mogu doprineti većoj društvenoj odnosno funkcionalnoj integraciji.

ANEX 1

Metod i uzorak

Istraživački tim Beogradskog centra za ljudska prava se prilikom odabira oblasti za praćenje opredelio za oblast prava nacionalnih manjina kao jedne od oblasti unutar kojih deluju nezavisne institucije za zaštitu ljudskih prava. Pre svega, praćena je promena u praksi ostvarivanja kolektivnih prava pripadnika nacionalnih manjina u oblastima službene upotrebe jezika i pisma prenosa osnivačkih i upravljačkih prava na nacionalne savete nacionalnih manjina nad ustanovama kulture, i oblasti obrazovanja. Pri odabiru preporuka, tim Beogradskog centra za ljudska prava formulisao je nekoliko različitih kriterijuma, na osnovu kojih je sačinjen uzorak za praćenje.

Ti kriterijumi uključivali su: 1. Odabir preporuka koje se upućene konkretnim pripadnicima nacionalnih manjina, mađarske, albanske i bošnjačke nacionalne manjine; 2. Nivo vlasti/vrsta organa kojima je upućena preporuka; 3. Da li je podnosilac pritužbe nezavisnim institucijama za zaštitu ljudskih prava bio nacionalni savet/vjeće koji predstavlja nacionalne manjine.

Tim Beogradskog centra odredio je specifične geografske oblasti u Republici Srbiji u kojima je praćeno sprovođenje preporuka. Tokom istraživanja, same preporuke poslužile su kao osnov za identifikovanje problematičnih mesta u propisima koji regulišu neku od navedenih oblasti, kao i dodatnu analizu zakonskih rešenja koje uređuju određenu oblast koja je praćena. Prilikom odabira preporuka primarno su praćene pojedinačne preporuke upućene konkretnim jedinicama lokalne samouprave – gradovima i opštinama tokom 2012. godine, sa konkretnim temama – prenos upravljačkih i osnivačkih prava nad ustanovama

kulture i u okviru službene upotrebe jezika i pisma, ispisivanje imena organa koji vrše javna ovlašćenja, naziva jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta, trgova i ulica i drugih toponima na jeziku, pravopisu i u skladu sa tradicijom nacionalne manjine. Sa druge strane, za oblast obrazovanja i službene upotrebe jezika i pisma u sferi prava na lično ime (izdavanje ličnih karata) i rad matičnih službi odabrane su preporuke sistematskog (opšteg) karaktera koje su upućivane nadležnim ministarstvima. Istraživački tim na projektu nastojao je da kroz monitoring konkretnih ministarstava, ali i terenskim posetama koliko je to moguće, utvrdi kako se instrukcije nadležnih ministarstava, koje su usledile nakon upućene preporuke, sprovode u jedinicama lokalnih samouprava – opštinama i gradovima.

Preporuke koje se odnose na konkretne jedinice lokalne samouprave, upućene su tokom 2012. i 2011.godine, dok su preporuke koje su sistematskog karaktera i zahtevaju praćenje promena u široj praksi upućenje u vremenskom intervalu od 2010. do 2012. godine.

Predstavnici organa javne vlasti kontaktirani su dopisom u kome je zatražena organizacija sastanka sa odgovornim licima u organu. Sprovedenje intervjua predstavljao je centralni deo istraživanja, a na osnovu dobijenih informacija formulisani su zaključci i preporuke koje mogu doprineti promeni stanja u praksi. Intervjui su sadržali nekoliko tematskih oblasti – prva tematska oblast odnosila se na samo poznavanje rada nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava, iskustva u komunikaciji i predloga za unapređenje saradnje, dok se druga tematska oblast odnosila na sprovođenje upućene preporuke u praksi, i eventualnih problema i izazova pri implementaciji. Pored sprovedenih intervjua, istraživački tim imao je uvid u dostupnu dokumentaciju i komunikaciju organa javne vlasti sa nezavisnim institucijama za zaštitu ljudskih prava, kao i drugih dokumenta koje bi potkrepile promenu postojećeg stanja (primerice: službene listove, odluke

o budžetu itd). Pored sastanaka sa organima javne vlasti, organizovani su sastanci sa predstavnicima nacionalnih saveta kao podnosiocima pritužbe nezavisnim institucijama za zaštitu ljudskih prava. Istraživački tim imao je takođe stalne konsultacije sa predstavnicima nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava koji su u mnogome pomogli prilikom formulisanja zaključka i preporuka.

ANEX 2

Lista preporuka

Preporuke koje je uputio Zaštitinik građana

---

1. Preporuke Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu⁸⁴ br. 16-166/11 i 16-167/11 od 16.3.2011. godine
2. Preporuka Ministarstvu prosvete br.16-2091/10 od 25.10.2010. godine
3. Preporuka Ministarstvu unutrašnjih poslova br. 16-2572/10 od 16.3.2011. godine
4. Preporuka Opštini Sjenica br. 16-1195/11 od 25.4.2012. godine
5. Preporuka Gradu Novom Pazaru br. 16-1195/11 od 25.4.2012. godine
6. Preporuka Opštini Tutin br.16-1195/11 od 25.4.2012. godine
7. Preporuka Opštini Prijepolje br.16-1195/11 od 25.4.2012. godine
8. Preporuka Opštini Priboj br.16-1566/09 od 31.3.2010. godine

---

Preporuka Poverenice za zaštitu ravnopravnosti

---

1. Preporuka opštini Priboj del. br. 1291/2011 od 29.10.2011.godine

---

84 Prema Zakonu o ministarstvima *Sl. glasnik RS*, 72/2012 (u nadležnosti Ministarstva pravde i državne uprave).

Preporuke koje je uputio Pokrajinski ombudsman

---

1. Preporuka Skupštini Grada Novog Sada, Gradskoj upravi za kulturu Grada Novog Sada br. I-NM-1-54/11 od 28.02.2012.godine
2. Preporuka Skupštini grada Zrenjanina, Gradskoj upravi Zrenjanin, Odeljenju za društvene delatnosti, Odsek za poslove iz oblasti obrazovanja, kulture, zdravstva i ostalih oblasti društvene delatnosti br. I-NM-1-54/11 od 28.02.2012. godine
3. Preporuka Gradu Subotici, Skupštini Grada Subotice, Gradskoj upravi Grada Subotice, Sekretarijatu za društvene delatnosti, odsek za osnovno i srednje obrazovanje, studente, kulturu, informisanje, fizičku kulturu i sport br. I-NM-1-54/11 od 28.02.2012. godine
4. Preporuka Opštini Senta, Skupštini opštine Senta, Kabinetu predsednika Skupštine opštine br. I-NM-1-54/11 od 15. maja 2012. godine
5. Preporuka Istorijskom arhivu u Pančevu, Skupština grada Pančeva br. I-NM-1-54/11 od 10. maja 2012. godine.

ANEX 3

Lista obavljenih intervjua

1. Opština Priboj
Datum: 9. januar 2013. godine
Sagovornik: Lazar Rvović, predsednik opštine Priboj
2. Opština Sjenica
Datum: 10. januar 2013. godine
Sagovornik: Mustafa Baltić, predsednik Skupštine Opštine Sjenica
3. Opština Tutin
Datum: 11. januar 2013. godine
Sagovornici: Edita Dazdarević, šefica kabineta i sekretar Opštinskog veća sa saradnicima
4. Opština Prijepolje
Datum: 17. januar 2013. godine
Sagovornici: Emir Hašimbegović, predsednik opštine Prijepolje, Hanka Hajdarević, načelnica Opštinske uprave
5. Grad Novi Pazar
Datum: 20. januar 2013. godine
Sagovornik: Dr Fevzija Murić, pomoćnik gradonačelnika
6. Bošnjačko nacionalno vjeće
Datum: 20. januar 2013. godine
Sagovornik: Esad Džužević, predsednik Vjeća
7. Opština Senta
Datum: 23. januar 2013. godine
Sagovornik: načelnica Opštinske uprave Marija Pastor sa saradnicima

8. Grad Subotica
Datum: 28. januar 2013. godine
Sagovornici: Marija Ušumović Davčik, načelnik Gradske uprave Subotica, Horvat Franjo, sekretar Sekretarijata za društvene delatnosti, Katarina Čović, rukovodilac odseka za osnovno i srednje obrazovanje, studente, kulturu, informisanje, fizičku kultur i sport
9. Grad Novi Sad
Datum: 31. januar 2013. godine
Sagovornici: Vesna Srdanov, Gradska uprava Grada Novog Sada sa saradnicima
10. Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine
Datum: 31. januar 2013. godine
Sagovornik: Žolt Varkonji, predsednik uprave
11. Grad Zrenjanin
Datum: 7. februar 2013. godine
Sagovornice: Dubravka Bengin Bulović, član Gradskog veća, Stana Rajić, Gradska uprava Zrenjanin
12. Ministarstvo unutrašnjih poslova
Datum: 15. januar 2013. godine
Sagovornica: Jasmina Vasiljević, šefica Biroa za informacije od javnog značaja sa saradnicima
13. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
Datum: 24. januar 2013. godine
Sagovornik: Vesna Acković, savetnik u Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
14. Ministarstvo pravde i državne uprave
Datum: 12. februar 2013. godine
Sagovornik: Jasmina Benmansur, pomoćnik ministra – Sektor za matične knjige i ostvarivanje slobode udruživanja

15. Policijska stanica Bujanovac
Datum: 18. februar 2013. godine
Sagovornik: Sonja Arsić, PS Bujanovac
16. Albanski nacionalni savet
Datum: 18. februar 2013. godine
Sagovornik. Galip Bećiri, predsednik saveta

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.724(497.11)

341.234(497.11)

323.15(497.11)

КОВАЧЕВИЋ, Никола, 1989–

Ostvarivanje prava nacionalnih manjina – sprovođenje preporuka nezavisnih institucija za zaštitu ljudskih prava u Srbiji / Nikola Kovačević, Nevena Nikolić, Dušan Pokuševski. – Beograd : Beogradski centar za ljudska prava, 2013 (Beograd : Dosije studio). – 65 str. ; 20 cm

Tiraž 400. – Napomene i bibliografske reference uz tekst.
ISBN 978-86-7202-140-0

1. Николић, Невена, 1988– [аутор]

2. Покушевски, Душан, 1983– [аутор]

а) Националне мањине – Правни положај – Србија

б) Људска права – Међународна заштита – Србија

COBISS.SR-ID 196978188

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

INSTITUTE FOR
Sustainable
Communities

ISBN 978-86-7202-140-0

